ANUL XXXIV Maiu—Iunie 1944 NR. 5—6

REVISTA TEOLOGICA

ORGAN PENTRU ȘTIINȚA ȘI VIAȚA BISERICEASCĂ

DIRECTOR: Prof. Dr. GRIGORIE T. MARCU

ORTODOXIA ROMÂNEASCĂ ȘI PACEA POPOARELOR [1]

de

I. P. S. SA DR. NICOLAE BĂLAN
Mitropolitul Ardealului

Deși mi-am dat seama cât de anevoioasă este călătoria în aceste zile, totuși am ținut ca, date fiind împrejurările deosebit de serioase prin cari trece Țara și Neamul nostru, să întrunesc pe reprezentanții clerului și ai poporului pentru a ne sfătui împreună asupra datoriilor noastre și asupra acțiunii speciale a Bisericii în aceste timpuri. Căci pe lângă toată gravitatea situației, Biserica este chemată să rămână la postul ei de cârmuire a vieții sufletești a poporului, ba chiar să-și intensifice lucrarea de înălțare a moralului obștei românești, inspirându-i încredere în Dumnezeu și întărind-o în acele virtuți prin cari să poată birui încercările aspre ale prezentului. Dacă în vremuri grele răspunderea tuturor pentru destinul Neamului este mai accentuată ca oricând, răspunderea Bisericii, care scăpare s'a făcut nouă în cele mai apăsătoare timpuri, e sporită în chip deosebit, dat fiindcă pe ea o leagă de popor nu numai anumite dispoziții ale Statului, ci însași porunca lui Dumnezeu. Noi ierarhii și preoții suntem pătrunși de această sporită răspundere a noastră în actualele împrejurări și suntem ho-

[1] Cuvântare de deschidere a Adunării Eparhiale a Arhiepiscopiei ort. rom. de Alba-Iulia și Sibiu (Dumineca Tomii, 23 Aprilie 1944).

tăriți să nu ne dăm în laturi de sub jugul ei. Ne vedem limpede obligația de-a sta în mijlocul poporului ca puncte neclintite în jurul cărora să se întărească solidaritatea tuturor fiilor neamului. Căci de nimic nu avem mai mare lipsă azi decât de solidaritatea indestructibilă între toți Românii, de voința tuturor de a crede și mărturisi la fel, având un unic gând, un unic ideal, o unică țintă: salvarea neamului din primejdia care îl amenință. Toți trebue să fim stăpâniți azi în toată ființa noastră de acest imperativ național fundamental, față de care toate celelalte interese și nevoi obștești sau particulare trebue să amuțească, așteptându-și alt soroc pentru a-și cere ascultare.

Dacă ne vom strânge cugetele și voințele într'un singur mănunchiu închinat gândului de mântuire a neamului, Dumnezeu ne va ajuta să ieșim și din această amarnică strâmtorare. Faptul că ne aflăm în cel mai întunecat moment al nopții acestui răsboiu, ne dă convingerea că nu mai e mult până se vor ivi zorile păcii. Toate sforțările supraomenești pe cari le fac acum popoarele pe câmpul de răsboiu, nu le fac cu alt scop decât ca să dobândească o pace cât mai mulțumitoare. Oamenii de stat din diferitele țări încep a întocmi planuri după cari să dea lumii ieșite din răsboiu o orânduire cât mai dreaptă. Diferitele grupări confesionale ale creștinismului se silesc să inspire popoarelor din cari fac parte anumite principii de cari să se călăuzească la încheierea păcii și la așezarea lumii după răsboiu.

Este necesar să se audă și din partea Bisericii ortodoxe române glasuri cari să dea expresie opiniilor sale despre principiile generale și minimale cari ar trebui avute în vedere la încheierea păcii, ca ea să fie durabilă și cu efecte adânci în suflete. Dacă în chestiuni de răsboiu competința cade întreagă pe partea omului, în chestiuni de pace omul fără Dumnezeu, adecă Statele fără Bisericile creștine, nu vor putea face nimic trainic și efectiv.

Fiind întrerupte deocamdată, din cauza împrejurărilor de răsboiu, legăturile între bisericile ortodoxe naționale și celelalte grupări confesionale din mișcarea ecumenică, principiile privitoare la pace trebue să le formulăm fiecare reprezentant al Bisericii din locul unde ne găsim. Noi dorim

însă ca să vină cât mai curând momentul în care să putem relua legăturile cu celelalte grupări creştine, pentruca întreagă creştinătatea să poată da o formulare comună şi plină de autoritate concepţiei sale despre înfăptuirea păcii mult aşteptate.

Gândurile noastre privitoare la pacea după care ne dorim, nu merg până la precizări de amănunte. Orice precizare se referă la metode, la organizare, la acte concrete de înfăptuire, la modul de trecere a unei idei în faptă. Ca atare, o asemenea precizare nu mai aparţine religiei, ci politicii şi Biserica nu vrea să se amestece în domeniul politicii, pentru a rămânea ferită de duşmăniile cari s'ar naşte de aici.

Biserica se preocupă nu atât de metodele exterioare prin cari se poate realiza pacea, cât de *condiţiile interne*, sufleteşti ale unei păci durabile. Dacă armatele apără pământul patriei, iar oamenii de stat existenţa politică a naţiunilor, menirea Bisericii este să lucreze la crearea acelor condiţii sufleteşti cari fac ca popoarele să poată exista de fapt şi ca entităţi politice, dar nu numai ca atari, ci pe un plan de viaţă mult mai adânc.

Prima condiţie de care trebue să se ţină seama la stabilirea păcii viitoare, sau pe care trebue să o realizeze ca fundament statornic al ei, este *libertatea* indivizilor şi a popoarelor. Libertatea este condiţia esenţială pentru viaţa deplină a fiinţelor omeneşti. Fără libertate nici indivizii, nici popoarele nu îşi pot desvolta virtualităţile fiinţei lor. Libertatea e reclamată de valoarea neperitoare şi unică a fiinţei umane. Nu se poate realiza o ordine durabilă în lume, o ordine care să nu fie ordinea morţii, ci ordinea vieţii fără libertate. Robia nu e o aşezare demnă de fiinţa omenească. Ea nu uşurează progresul omului în spirit, ci îl înăbuşă. Mulţimea de jertfe pe cari le aduc azi popoarele în luptă, indiferent că unele vor fi învinse şi altele învingătoare, nu şi-ar ajunge scopul dacă nu s'ar garanta prin pacea viitoare libertatea pe seama tuturor. Biserica a militat prin reprezentanţii ei de pretutindeni, indiferent de grupare confesională, atât în îndelungatul ei trecut, cât şi în timpurile din urmă, ca nici o altă instituţie, pentru li-

bertate. Dar nu numai a militat, ci a și suferit. Nici știința, nici arta, nici alte instituții n'au luptat și n'au suferit atâta pentru libertate și n'au dat atâția martiri ca Biserica. Biserica ortodoxă ardeleană nu a rămas nici ea în urmă în această luptă. Dimpotrivă. Tot trecutul poporului român de pe aceste plaiuri este o carte care povestește despre lupta pentru libertate a Bisericii sale. Cred că nu va suferi prea mult regula modestiei amintind că cel ce vă vorbește s'a simțit dator să rămână pe linia tradiției de luptă și să pledeze în aceste zile la toate ocaziile binevenite pentru libertatea neamului. Iar prin glasul Bisericii s'au exprimat și de astă dată milioane de Români cari nu au avut putința să-și spună direct cuvântul lor.

Dar libertatea indivizilor și a neamurilor trebue să-și găsească întregirea în *comuniunea* care trebue să se statornicească între inși și neamuri. Altfel ea duce la egoism și anarhie. Comuniunea între State se va manifesta practic în colaborarea lor, satisfăcându-și reciproc lipsurile pe teren economic. In această colaborare vor trebui primite și neamurile mici și cu mai puține resurse de traiu, dar egal de îndreptățite la existență. In nici un caz nu se poate recunoaște acea teorie în care s'a codificat egoismul și orgoliul rasist, teorie după care unele neamuri ar avea privilegiul la o existență mai largă în baza unei pretinse superiorități numerice sau de calitate.

Statele nu pot trăi închise în ziduri chinezești. Mentalitatea Statelor izolate unele de altele a crescut din ideea că Statul ar fi scop în sine, ar fi o realitate absolută. Statul este însă pentru națiune, este organul politic al acesteia, iar neamurile suferă când Statele cari le oblăduesc fac să se întrerupă circulația de bunuri și de idei dintre ele.

Dar comunitatea reală între inși și State nu se poate statornici cu adevărat decât acolo unde suflă duhul creștin al smereniei, al conștiinții că peste toți oamenii și peste toate statele domnește voia aceluiaș Dumnezeu, care ne-a zidit și ne-a rânduit o viață de solidaritate omenească la bine și la rău. Totalitarismele de orice fel neadmițând nici o putere deasupra lor, sau alăturea de ele, nu se vor împăca nici odată cu această comunitate între State. Dar pre-

tenție totalitară asupra omului, a neamului și a lumii nu poate avea decât atotputernicul și atotstăpânitorul Dumnezeu. De aceea voința lui Dumnezeu trebue să fie lege supremă pentru toate Statele. Orientându-se după această voință, vor găsi punțile de apropiere și posibilitățile de colaborare în spirit de reciprocă îngăduință și ajutorare.

In această legătură de idei cred că e de folos să atrag atențiunea asupra faptului că în timpurile recente, de mari ispite totalitariste, Biserica a fost în statul nostru singura instituție care a rămas pe lângă *spiritul democratic*. S'a adeverit astfel din nou însușirea ei de *Biserică a poporului*, a obștei celei mari, care, după concepția ce stă la baza organizațiunii noastre bisericești, are dreptul să mărturisească și să-și spună cuvântul în chestiunile privitoare la destinul ei.

Dar libertatea întregită cu spiritul de comuniune va aduce în viața Statelor un echilibru interstatal, iar în cea a indivizilor o frățietate plină de pace, numai dacă toate statele și toți indivizii vor beneficia de aceleași drepturi. *Dreptatea* este un element constitutiv absolut necesar pentru o pace durabilă. Unde lipsește dreptatea, lipsește temelia pentru un edificiu trainic al ordinei din lume.

Toate neamurile, mari sau mici, vor trebui să primească ceea ce li se cuvine în baza drepturilor lor sfinte și să se bucure de aceleași drepturi la existență, la onoare și la bunurile materiale ale lumii. De asemenea trebue realizată o mai deplină dreptate socială. Trebue să dispară inegalitățile externe atât de isbitoare în repartizarea bunurilor între indivizi și familii. Munca va trebui așezată în drepturile ei și în cinstea ei deplină, ca factor determinant esențial în repartizarea bunurilor dintre indivizi. O ordine de dreptate socială impune o limitare a capitalismului și o asanare a pauperismului. In locul oricărei alte ideologii extremiste, Biserica vede progresul adevărat în această privință numai în înfăptuirea tot mai deplină a unei etici sociale creștine.

*

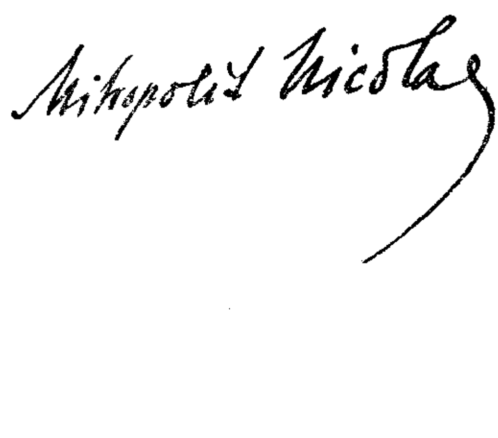
Cum am amintit, Biserica nu are dorința să formuleze propriu zis un program de politică creștină, ci ea dorește

numai ca în fruntea Statelor să ajungă oameni cu inima încreștinată, cari să se călăuzească după voia lui Dumnezeu. Numai o familie de neamuri reîncreștinate și îndrumate de conducători creștini poate fi o garanție serioasă că lumea nu va recădea peste câtva timp din nou în suferințele măcelului de azi. Fără o întoarcere generală la Dumnezeu, fără pocăință din partea tuturor popoarelor, biruitoare și biruite, nu se va putea instaura o ordine mai bună. Toți suntem vinovați de acest răsboiu. El este plata păcatului tuturora. Toți trebue să ne pocăim și să rugăm pe Dumnezeu să ne dea un cuget nou, curățit de orgoliu și umplut de smerenie. Numai așa se vor retrage toate apele în matca lor și va putea reîncepe viața normală pe pământ.

Popoarele trebue să înceapă a se ruga mai mult lui Dumnezeu. Este actul principal pe care trebue să-l săvârșească pentru ca să ajungă a se împărtăși de pace, de o pace cu adevărat liniștitoare, dreaptă, bună pentru toți și durabilă.

Să rugăm pe Dumnezeu să ne ajute să putem ieși la lumină din greutățile prezente, cu hotarele Țării rotunjite, cu dreptatea noastră și cu libertatea tuturor fiilor neamului nostru.

Cu aceste gânduri, implorând darul și ajutorul lui Dumnezeu pentru Țara și Neamul nostru, declar sesiunea adunării noastre eparhiale din anul 1944 deschisă.

IDEEA DE DUMNEZEU IN „CEASLOVUL" LUI RAINER MARIA RILKE

de

Diacon Dr. NICOLAE BALCA

Profesor la Şcoala normală de băeţi „A. Şaguna", Sibiu

Ţinem să mărturisim chiar dela începutul acestui studiu că a scrie despre poezia lui Rilke este o intreprindere nespus de grea, din motivul că nestematele versuri isvorîte din adâncurile inimii acestui poet de geniu pretind, pentru a putea fi înţelese, ca cititorul că cunoască şi să stăpânească toate tainele limbii germane. Rilke a creiat în poezia germană o limbă sugestivă şi un ritm cu rezonanţe muzicale ne mai întâlnite până la el. Este vorba la Rilke de un grai ţesut din imagini şi icoane care numai cu greu pot fi înţelese de cineva care este obicinuit să gândescă obiectiv. Imaginile rilkeene au un înţeles simbolic, în sensul că ele caută să exprime ceva ce direct este inexprimabil, ceva ce n'are nici o legătură cu conţinutul lor obiectiv. Şi de aici greutatea nespus de mare de a lămuri versurile acestui înaripat poet liric. Natural, o poezie nu poate fi lămurită prin noţiuni şi concepte obiective. Dar există totuşi posibilitatea ca, prin anumite procedee, pe care le stăpâneşte criticul literar, să se pătrundă la sensul pe care-l cuprind imaginile poetice. La Rilke, procedeele acestea nu sunt de folos decât dacă cineva trăeşte nemijlocit ceea ce spune poetul. Versuri ca acestea sunt de neînţeles pentru cine vrea să le lămurească cu ajutorul unor metode obiective:

Ich habe Hymne, die ich schweige,
Es gibt ein Aufgerichtetsein,
Darin ich meine Sinne neige:
Du siehst mich gross, und ich bin klein.
Du kannst mich dunkel unterscheiden
Von jenen Dingen, welche knien.

Sie sind wie Herden, und sie weiden,
Ich bin der Hirt am Hang der Heiden,
Vor welchen sie zu Abend ziehn.
Dann komm' ich hinter ihnen her
Und höre dumpf die dunkeln Brücken,
Und in dem Rauch von ihren Rücken,
Verhirgt sich meine Wiederkehr.[1]

Felul în care Rilke întrebuințează aici cuvintele, ne face să înțelegem că lumea obiectivă este cufundată în ființa ei proprie, că poetul nu mai vorbește despre această lume, ci despre un altul care rămâne veșnic ascuns înapoia acesteia. Intreaga lui artă poetică și întreaga lui mișcare de imagini poetul o pune în slujba unui singur scop: într'un joc schimbător de văluri, care acopere și descopere, să indice drumul spre acela față de care totul nu este decât văl și părere. Și rostul graiului rilkeean tocmai acesta este: să fie vălul și acoperemântul acestui temeiu de neexprimat. Tema fundamentală a simfoniilor versificate ale lui Rilke este aceea pe care o exprimă toată multiplicitatea lucrurilor lumii, atunci când acestea prind a vorbi: este Dumnezeu.

Cuvântul „Dumnezeu" revine pe fiecare pagină a „Ceaslovului" lui Rilke. Versurile acestuia nu vor să fie decât o rugăciune spusă în taina gândului. El vrea să fie hărăzit să fie o carte din care un suflet năpădit de zădărniciile acestei lumi și-a îndreptat rugile-i fierbinți spre Domnul, spre Dumnezeu.

Când Rilke vorbește însă despre Dumnezeu, noi nu știm încă ce înțelege el prin acel „altul", pe care înfloritele-i imagini caută să ni-l descopere. Cele mai multe din poeziile cuprinse în „Ceaslov", sunt în forma lor rugăciuni și deci convorbiri cu Dumnezeu. Dumnezeu este „das Du" și acest „Du" s'ar părea că exprimă un raport personal între Dumnezeu și eul poetului — un „Ich" - Du - Verhältnis — așa dar un raport de comunitate între Dumnezeu și om. Că Rilke are în vedere într'adevăr un asemenea raport sau nu, rămâne să vedem din

[1] R. M. Rilke, Das Stundenbuch, p. 25.

cele ce urmează. Poetul personifică fiecare raport şi mai ales această formă de agrăire cu „Du" într'o carte care poartă titlul de „Ceaslov". Dar întrebarea este dacă acest fapt este numai o formă poetică literară, sau poeziile „Stundenbuch"-lui sunt într'adevăr rugăciuni? Din simpla formă în care sunt scrise aceste poezii, nu se poate spune nimic asupra conţinutului cuvântului Dumnezeu, pe care îl întâlnim, după cum am spus, aproape pe fiecare pagină a „Ceaslovului" rilkeean.

De o însemnătate capitală pentru înţelegerea ideii de Dumnezeu în poezia lui Rilke este faptul că el gândeşte raportul dintre Dumnezeu şi om ca o determinare reciprocă, ca o corelativitate existenţială a acestora; ca de exemplu:

Tu vecine Dumnezeu, de eu uneori
Te supăr, în nopţi lungi, cu a mea bătae,
e că-Ţi aud suflarea rareori,
şi ştiu că Tu eşti singur în odae.
Şi când îţi trebue ceva, nu-i nimeni,
când dibueşti nu-Ţi dă nimenea să bei:
ascult mereu, fă un mic semn, de vrei.
Sunt lângă Tine.
Doar un perete îngust e între noi doi;
întâmplător, căci iată cum ar fi:
un strigăt doar al unuia din noi,
şi el s'ar prăbuşi,
fără de sgomot, mut.
Şi din ale Tale imagini zidul e făcut.[1]

Este vorba aici de o corelaţie între Dumnezeu şi om, pe care noi o mai întâlnim la Angelus Silesius, la Meister Eckhart, la Iakob Böhme — marii filosofi mistici germani — cât şi la filosofii idealişti germani. Este deajuns, credem, dacă amintim aici ceea ce spun Eckhart şi Silesius în această privinţă. Aceştia gândesc raportul dintre fiinţa lui Dumnezeu şi a omului într'un chip care ar putea fi caracterizat prin cuvântul *deificatio*, aşadar o îndumnezeire a omului, care corespunde unei omenizări a lui Dumnezeu.

---

[1] Reiner Maria Rilke, Poeme; traducere de Maria Banuş, Bucureşti.

sau a unei naşteri a lui Dumnezeu în om. Şi trebue să mărturisim că nu toţi misticii aceştia pot, în trăirea lor mistică, să observe limite fixate de Biserica creştină în doctrina ei teistă şi de aceea ei se pierd pe drumul identificării fiinţiale cu Dumnezeu, făcându-se astfel vinovaţi de credinţe panteiste. Aşa de exemplu Meister Eckhart zice: „Mersul nu este altceva decât o întoarcere dela creaturi şi o unire cu divinitatea necreată. Şi, în acest mers, această divinitate atrage aşa de puternic sufletul în sine încât îl nimiceşte complect, aşa cum soarele nimiceşte zorile dimineţii" (Unio mistica). Sau în alt loc, acelaşi Eckhart zice: „Ochiul cu care mă vede Dumnezeu este ochiul cu care eu îl văd pe El, ochiul meu şi cu ochiul Lui sunt una. In dreptate eu am greutatea în Dumnezeu şi Dumnezeu în mine. Dacă n'aş fi eu, n'ar fi nici Dumnezeu; dacă n'ar fi Dumnezeu, n'aşi fi nici eu". Iar Angelus Silesius († 1677) continuă această idee mistică, când zice: „Eu nu sunt în afara lui Dumnezeu, iar Dumnezeu nu este în afara mea; eu sunt strălucirea şi lumina Sa, iar El este podoaba mea. Dumnezeu este focul din mine, iar eu sunt strălucirea Sa. Nu suntem noi una? Eu ştiu că fără mine Dumnezeu nu poate trăi. Sunt eu distrus? El trebue să dispară ca spirit".[1] Este vorba aici, la aceşti doi mari mistici germani, de un panteism dinamic, cu reminiscenţe vagi teiste. Sub călăuza acestora se găseşte şi Rilke când spune:

Ce-ai să te faci Tu, Doamne, dacă mor?
Iţi sunt ulcior (dacă mă sparg?)
Şi băutură-ţi sunt (dacă mă stric?)
Sunt meseria şi al Tău veşmânt,
Cu mine înţelesul Tău dispare.
(Ce ai să te faci, Doamne, mi-e frică.)[2]

Dar corelativitatea aceasta nu este aceea dintre parte şi întreg, dintre mărginit şi nemărginit. O asemenea corelativitate ar fi poziţia panteismului. Căci caracteristica panteismului este aceea că el identifică fiinţa lui Dum-

[1] J. M. Verweyen, Die Philosophie des Mittelalters. Leipzig 1926, p. 209.
[2] Rilke, o. c. p. 22.

nezeu cu ființa lumii. Pentru panteism Dumnezeu este o existență nemărginită, care se revelează în fiecare existență mărginită. Rilke nu este însă panteist. Și aceasta din motivul că la Rilke descoperim o trăsătură care este străină panteismului. Pentru Rilke, Dumnezeu nu se revelează în lumea multiplicității lucrurilor. Dumnezeu este, desigur, și pentru Rilke în lume, dar El este ascuns în lume. El nu se află în sfera luminată a lumii, ci El este „dunkel und nächtiger als Nacht". Și de aceea El nu poate fi prins de nici un gând și de nici o imagine, oricât de meșteșugite ar fi acestea. El nu poate fi zugrăvit decât în simboluri de vis, care să vestească într'un chip minunat ceea ce ele au prins din întunerecul de neexprimat în care Acesta este ascuns:

Du bist die Zukunft, grosses Morgenrot
über den Ebenen der Ewigkeit.
Du bist der Hahnschrei nach der Nacht der Zeit,
Der Tau, die Morgenmette und die Maid,
der Fremde Mann, die Mutter und der Tod.
Du bist die sich verwandelnde Gestalt,
Die immer einsam aus dem Schicksal ragt,
Die umbejubelt bleibt und unbeklagt
und unbeschrieben wie ein Wilder Wald.
Du bist der Dinge letzter Inbegriff
Der seines Wesens letztes Wort verschweigt
Und sich dem andern immer anders zeigt:
Dem Schiff als Küste und dem Land als Schiff.[1]

Din aceste versuri se vede clar că pentru Rilke Dumnezeu nu poate fi decât datorită eului și lumii, dar El nu este de fapt în eu și în lume; ba ceva și mai mult: eul și lumea sunt tocmai ceea ce ascund pe Dumnezeu. Sau, cu alte cuvinte, s'ar putea spune că pentru Rilke Dumnezeu nu este prezent. Insă acest „prezent" are la Rilke trei sensuri. El însemnează că sfera lui Dumnezeu nu este prezentul, ci viitorul; El este un Dumnezeu în devenire, pe care Rilke îl numește „adânc în devenire". Toată viața lumii și a sufletului, veșnica înnoire a acesteia în viață și

[1] Ibidem, p. 65.

dispariția ei în moarte, nu este altceva decât procesul de devenire al lui Dumnezeu. Lumea prezentă este, așadar, atât negația cât și condiția lui Dumnezeu. Este vorba aici de o dialectică mistică pe care o vom regăsi în idealismul german și care la Rilke este exprimată așa de clar în cele mai cunoscute versuri ale „Ceaslovului":

Werklente sind wir: Knappen, Jünger, Meister,
und bauen Dich, Du hohes Mittelschiff.[1]

Dar tocmai aceste versuri nu reprezintă, după părerea noastră, gândurile cele mai de temeiu ale poetului. Teama și grija unui muritor de soarta veșnicului Dumnezeu, cât și ideea unui Dumnezeu la care clădesc mâinile și spiritele oamenilor, își au obârșia la Rilke desigur în filosofia marilor mistici amintiți. Dar el se deosebește mult de aceștia, apropiindu-se de filosofia speculativă a idealismului german. Acesta este punctul în care poetul filosofează pe o temă comună cu filosofia speculativă idealistă.[2]

Deosebirea dintre ideea rilkeeană și idealismul german este aceea că mistica versurilor „Ceaslovului" nu este mistica originară din care răsare idealismul, ci mistica în care sfârșește speculația idealistă după ce s'a istovit cu totul. La temeiul idealismului se află ideea activității faptice prin care, în procesul de formare a lumii, Dumnezeu se formează pe sine însuși. Și de aceea Dumnezeu, despre care vorbesc filosofii idealiști, se identifică cu devenirea lumii. Așadar, după acești filosofi, Dumnezeu nu este, ci El devine: nașterea și evoluția Lui este conținutul întregei deveniri a lumii. Devenirea lui Dumnezeu prin procesul lumii și al spiritului omenesc este o idee comună tuturor filosofilor idealiști.[3] De aceea Schiller zice: „Es ist in Dir, Du bringst es ewig hervor". Iar Fichte întărește această idee, zicând: „Toată existența este Dumnezeu"; dar „atâta timp cât omul nizuește să fie ceva, Dumnezeu nu vine

[1] Ibidem, p. 26.

[2] Aceasta nu înseamnă nicidecum că Rilke ar fi citit și cunoscut sistemele filosofice idealiste.

[3] Iar semnul cel mai vădit că omul se află în slujba acestei deveniri a lui Dumnezeu este creația în domeniul culturii.

la el, căci nici un om nu poate să devină Dumnezeu. Indată ce omul se distruge pe sine total și până în rădăcină, nu mai rămâne decât Dumnezeu și El este totul în toate" (Bestimmung des Menschen). Singura realitate, singura existență este, pentru Fichte, Dumnezeu, care se reveleză în Eul omenesc. Tot asemenea și pentru cel mai mare filosof idealist, pentru Hegel, lumea nu este altceva decât Dumnezeu; așa dar lumea este în ființa ei divină, dar ea nu este identică cu Dumnezeu; ea se află însă în aceasta, ea nu este opusă lui Dumnezeu, ci ea este cuprinsă și pătrunsă de acesta. Dumnezeu este, pentru Hegel, ființa lumii, iar lumea este apariția lui Dumnezeu. De aceea „fără lume Dumnezeu nu este Dumnezeu".[1] Pentru Hegel, lumea este Absolutul în evoluția sa și existența lui Dumnezeu nu este decât ceva care se manifestă în această evoluție. Evoluția lumii este în ultima analiză propria devenire a lui Dumnezeu prin spiritul omului. Ori unde privește omul nu vede decât pe Dumnezeu. Căci între Dumnezeu și om este o dinamică a contrazicerii care duce la sinteză, la întoarcerea lui Dumnezeu în sine însuși. Și rezultatul acestei deveniri este că Dumnezeu se primește pe sine însuși ca om.

Nu este locul să arătăm, aici, care este concepția lui Hegel despre Dumnezeu — aceasta ar însemna să expunem toată filosofia hegeliană — ci numai să indicăm aderențele dintre ideea pe care o exprimă versurile rilkeene citate mai sus și concepția panenteistă a lui Hegel. Deși la o cercetare mai atentă am ajunge la concluzia că, la Rilke, ideea unui Dumnezeu activ și creator în lume nu mai are nici o însemnătate pentru ideea de Dumnezeu.

Viața nu mai este concepută de Rilke ca fiind mișcată și formată de o voință ce tinde spre un scop înalt, ci ea este pur și simplu trăită numai. Desigur, Dumnezeu se află în viața cea mare a lumii, dar nu în activitatea creatoare a acesteia, ci în trăirea pasivă a vieții. Dumnezeu nu este puterea creatoare din om, ci El este produsul și zestrea trăită a vieții. Și de aceea Dumnezeu nu este „Tatăl", ci „Fiul";[2] dar trebue lămurit că Dumnezeu este „Fiul" numai

[1] Hegel, Religionsphilosophie, I, p. 122.

[2] Vezi Stundenbuch, p. 52 și 53.

în funcţiunea pasivă pură a fiului, întrucât aceasta este „moştenire".[1]

Sunt tatăl: totuşi fiul este mai mare,
e tot ce face tatăl şi cel care
n'a fost, acesta creşte-acum într'ânsul;
El e viitorul şi e repetarea,
el e sânul, el e marea.
Eu sunt tatăl, tu eşti fiul meu![2]

Dumnezeu este moştenirea a tot ceea ce trăeşte şi sensul întregei vieţi nu este altul decât de a se preface în moştenirea lui Dumnezeu, aşadar de a-L îmbogăţi şi în acest chip de a-L face să devină. Imaginea moştenitorului şi înlăturarea ideii creştine după care Dumnezeu e tatăl nostru al tuturor şi al întregei lumi, ne arată clar sensul nou pe care Rilke îl dă vechei concepţii mistice despre Dumnezeu în devenire:

Tu moşteneşti verdele
Trecutelor grădini şi tăcutul albastru
al cerurilor sparte.
Din miile de zile, rouă,
Şi multe veri de soare spuse nouă,
cu primăveri cu străluciri şi jale,
ca multele scrisori ale unei tinere femei.
Tu moşteneşti toamnele, ce ca haine diafane
care zac poeţilor în amintire;
şi toate iernile, cu ţări orfane,
îţi cad la piept cu dulce alipire.
Tu moşteneşti Veneţia, Cazan şi Roma,
al Pisei dom; Florenţa o vei avea,
Troiţca Lavra şi-acea mânăstire
ce sub grădinile din Kiev, o încolăcire
de ganguri ţese: negre, rupte fire.
Moscova cu clopote ca'n amintire,
şi sunet va fi al tău; viori, cornuri şi glasuri,
şi orice cântec ce adânc a răsunat
la tine va luci ca nestemată.[3]

[1] Ibidem p. 54.
[2] Poeme, traducere de Maria Banuş.
[3] Das Stundenbuch, p. 55; traducere de Maria Banuş, p. 53.

Dumnezeu nu devine decât în măsura în care se veştejeşte misterioasa floare a lumii. Căci lumea lucrurilor, luată în sine, n'are nici un sens decât în măsura în care ea se cufundă în Dumnezeu. Dumnezeu nu este prezent în lume, ci El devine, desigur nu prin afirmarea lumii şi a întregei existenţe — cum credea idealismul german[1] — ci prin negaţia acesteia.

Dar afirmaţia rilkeeană că Dumnezeu nu este prezent mai are şi o altă însemnare. Ea mai însemnează că Dumnezeu nu poate fi prezent mai ales în timpul şi spiritualitatea în care trăeşte poetul. Nici odată omul n'a fost mai îndepărtat de Dumnezeu şi mai ateu ca în timpul civilizaţiei şi al oraşelor mari, cari „pierdute sunt şi despletite" şi în cari nimic nu mai este veritabil, ci totul este minciună şi spoială. Oraşele mari sunt simbolul unei civilizaţii cufundată într'un total nonsens. Rilke găseşte expresii şi imagini nespus de tari ca să condamne o lume pierdută şi depărtată de Dumnezeu, care a ajuns aşa de departe încât să înşele pe om asupra scopului vieţii şi al morţii. Moartea este pentru Rilke sensul cel mai adânc al vieţii, pentru că prin moarte viaţa se cufundă în Dumnezeu, îmbogăţindu-L. Dar de o asemenea moarte nu se împărtăşeşte decât viaţa care şi-a împlinit destinul ei. Prezentul este însă tocmai negaţia unei asemenea vieţi:

Wir haben mit der Ewigkeit gehurt,
und wenn das Kreissbet da ist, so gebären
unseres Todes tote Fehlgeburt.[2]

Fireşte, critica pe care Rilke o face civilzaţiei şi culturii contimporane este aspră şi justificată, dar ea e departe încă de a fi un îndemn la îndreptare. Şi acest fapt ne îndreptăţeşte să spunem că ideea rilkeeană despre Dumnezeu n'are nimic comun cu ceea ce creştinismul numeşte Dumnezeu. Critica lui Rilke n'are nimic creştin în ea şi de aceea lumea aceasta străină de Dumnezeu, este osândită pieirii; ea este o lume în agonia pierzaniei. Pentru această

---

[1] Pentru Hegel, Dumnezeu nu este la începutul procesului dialectic decât o posibilitate care nu devine realitate decât prin procesul istoric.

[2] Stundenbuch, p. 84.

lume nu mai este nici o salvare. Sau, dacă totuşi mai este posibilă o nădejde, aceasta nu poate fi dăruită decât aceluia care reuşeşte ca prin existenţa şi viaţa sa să depăşească minciuna adâncă a acestei lumi a părerii. Şi acest lucru este posibil numai prin sărăcie; prin sărăcia spirituală, benevolă, care este pentru Rilke „ein grosser Glanz aus Innen" şi care este în acelaş timp cea mai mare bogăţie ce se poate închipui. Este vorba aici de nădejdea într'un supraom nietzscheian, transformat într'un ideal franciscan. Simbolul sărăciei rilkeene este Francisc din Assisi, pe care ultimul vers al „Ceaslovului" îl numeşte „Der Armut grosser Abendstern".

Al treilea sens al afirmaţiei rilkeene că Dumnezeu nu este prezent este acela că Dumnezeu nu poate să fie nici odată o posesiune prezentă a omului. Faţă de om, Dumnezeu se găseşte mereu pe fugă:

Şi acela care Te iubeşte şi faţa Ta
o recunoaşte în întunerec, când el ca o lumină
în răsuflarea Ta se clatină — nu Te posedă.
Şi dacă vr'unul Te cuprinde în noapte,
aşa că Tu să vii la rugăciunea sa.
Tu eşti oaspele, — ce iarăşi mai departe mergi.
Cine te poate opri, Doamne, că Tu eşti al Tău,
de mâna nici unui om Tu nu eşti distrus,
aşa cum vinul, ce nu e copt îndeajuns
şi tot mai dulce devine, îşi aparţine sie-şi.[1]

Şi, deşi Rilke îl numeşte pe Dumnezeu cu pronumele „tu", totuşi cu acest Dumnezeu omul nu poate trăi în comunitate şi nici să fundamenteze prin El o comunitate cu semenii săi. Ba ceva şi mai mult: acest Dumnezeu nu numai că nu strânge pe oameni într'o comunitate, ci El îi face pe cei singuri şi mai singuri. Rilke se apropie aici de marele filosof al Nordului, de Kierkegaard, care falsificând sensul originar al creştinismului, a încercat să arate că categoria insului este o categorie fundamentală a creştinismului. Rilke merge însă şi mai departe decât Kierkegaard şi accentuează că deşi acela care este atins de Dumnezeu

[1] Stundenbuch, p. 76.

se simte față de semenii săi „so seltsam nah" ca „Blutsverwandten;" totuși el simte în același timp că destinul său este să rămână veșnic singur. Nici chiar rugăciunea în comun nu este pe placul acestui Dumnezeu:

Nu există rugăciune care să împingă
pe oameni laolaltă; Tu nu ești în adunare
și cine te-a simțit și de tine s'a bucurat
va fi ca insul pe acest pământ.[1]

Cu aceasta credem că am reușit să arătăm — desigur foarte sumar — care sunt trăsăturile fundamentale ale aceluia pe care Rilke îl numește Dumnezeu. Dumnezeu, lumea și Eul omenesc se află într'o legătură existențială, ceea ce înseamnează că unul nu există decât prin existența celuilalt. Dar Dumnezeu nu se află în lume și nici în om, ci El este în devenire; El este o moștenire a lumii în nimicire, El este temeiul întunecat în care se cufundă și dispare tot ce a fost trăit. Viața care nu poartă în sine, ca scop, această moarte ca o moștenire a lui Dumnezeu, e curat nonsens. Un alt raport cu Dumnezeu nici nu poate fi gândit. El este Unicul despre care ne vorbește întregul „Ceaslov": El este viața. Și a trăi însemnează a simți adâncul și așa de întunecatul șuvoiu care poartă toată viața, să presimți fericirea de a dispărea în acest temeiu adânc. Ființa vieții este moartea, iar moartea este devenirea lui Dumnezeu; Dumnezeu este temeiul vieții, un temeiu care devine tot mai bogat pe măsură ce viețile inșilor singulari se topesc într'ânsul:

E o minune mare în lume:
Eu simt: toată viața e trăită.
Cine trăiește? Sunt lucrurile care
ca o melodie necântată,
ce seara ca într'o harfă stau?
Sunt vânturile care dinspre ape bat,
sunt ramurile care își fac semne,
sunt florile care țes arome,
sunt oare acestea lungile alee?

[1] Stundenbuch, p. 68.

Sunt oare acestea vietăţile ce merg?
Sunt paserile care străine se înalţă?
Cine trăieşte? Tu trăieşti, Doamne, — viaţa?

Iar într'o scrisoare către Muzot, Rilke zice: „Afirmarea vieţii şi a morţii este unul şi acelaş lucru; una fără cealălaltă ar fi, după experienţa noastră, o ţărcuire a Nemărginitului. Moartea este partea neluminată a vieţii, de aceea noi trebue să încercăm să producem cea mai mare conştiinţă a existenţii noastre, care este acasă în amândouă neţărcuitele imperii şi care se hrăneşte neistovit din acestea. Adevărata formă a vieţii se întinde în amândouă domeniile; sângele celei mai mari mişcări circulare se mişcă prin amândouă; nu există nici dincoace şi nici dincolo, ci marea unitate".

Prin conceperea unei morţi ce îmbogăţeşte viaţa, Rilke caută să depăşească frica în faţa morţii. Şi de aceea poetul face teoria că omul trebue să înveţe să preţuiască rostul suferinţii şi al durerii, pentrucă acestea îi dau posibilitatea să se unească cu marea unitate a vieţii: cu Dumnezeu. Cu cât e mai puternic şuvoiul vieţii, cu atâta omul ajunge prin suferinţă mai adânc şi mai repede la temeiul întunecat al lumii. Rilke este din ce în ce mai convins că realitatea morţii este în legătură intimă cu viaţa, că moartea şi viaţa constitue existenţa. Din acest motiv Rilke crede că el poate să afirme că nici îngerii n'ar şti dacă ei se află printre vii sau morţi. „Veşnicul şuvoiu duce cu sine toate vârstele prin amândouă imperiile şi le face să fie la unison", zice acesta. Dincolo şi dincoace sunt privite de Rilke ca fiind părţi ale aceleiaşi unităţi veşnice şi nu ca nişte contraziceri, fiindcă veacul de aici este legat şi udat prin moarte de apele veşniciei. Numai dintr'o asemenea credinţă putea răsări preamărirea unicităţii noastre terestre, pe care Rilke o cântă la începutul „Elegiei a Noua":

Numai odată,
fiecare, numai odată. O singură dată şi nimic mai mult.
Şi noi numai odată. Niciodată. Insă acest a fi fost odată, deşi numai odată, a fi fost pe pământ, se pare că nu mai poate fi niciodată.

Credinţa lui Rilke despre realitatea adâncă a lumii, care cuprinde atât viaţa cât şi moartea, este exprimată în opera sa nespus de clar. El se foloseşte în „Ceaslov" de cuvântul „Dumnezeu" pentru a indica această realitate adâncă. Rilke vede în fiecare lucru, oricât de mic ar fi acesta, pe Dumnezeu. E adevărat că viziunea aceasta panteistă dispare în poeziile ulterioare ale lui Rilke, pentru a fi înlocuită cu o concepţie panenteistă. Se pare că poetul a găsit, după cum arătam şi mai sus, imaginea unui Dumnezeu vecin cu omul prea uşoară de sens şi de aceea el accentuează că tot ceea ce caută omul să găsească prin cuvântul Dumnezeu, indică spre acea ultimă realitate:

Denn nur dem Einsamsten wird offenbart,
und vielen Einsamen der gleichen Art
Wird mehr gegeben als dem schmalen Einen.
Denn jedem wird ein anderer Gott erscheinen,
bis sie erkennen, nah am Weinen,
dass durch ihr meilenweites Meinen,
verschieden nur in hundert Seinen
ein Gott wie eine Welle geht.

Din acest motiv Rilke deduce că tot ceea ce face omul însemnează în ultima analiză o mişcare în spre Dumnezeu. Şi acest lucru îl determină pe poet să nu accepte rugăciunea care pretinde că se îndreaptă spre Dumnezeu, fiindcă, după Rilke, fie că ne rugăm în formă de rugă originară sau în plăsmuiri artistice, sau dacă ne săvârşim lucrul nostru cotidian, toate acestea însemnează o mişcare în spre Dumnezeu sau în spre realitatea ultimă:

Es sind im Grunde nur Gebete,
So sind die Hände uns geweiht,
dass sie nichts schufen, was nicht flehte,
ob einer malte oder mähte,
schon aus dem Ringen der Geräte
entfaltete sich Frömmigkeit.

De aceea întrebarea de adâncuri pe care şi-o pune poetul:

eu simt: toată viaţa e trăită . . . .
Cine trăeşte? Tu trăeşti Doamne, — viaţa?

Pentru ca apoi în „Elegia a Patra“, să răspundă clar că:

Alles
ist nicht es selbst.

Cu aceasta Rilke devine profetul adâncei cântări a vieţii. In versurile pline de focul tinereţii ale „Ceaslovului“ său, Rilke e sigur că puterea veşnic creatoare şi purtătoare a ordinei divine a lumii nu poate fi siluită nici de voinţă, nici de cunoaştere şi nici de osârdiile intuiţiei, ci numai de dăruirile inimii noastre adâncului şuvoiu al vieţii. Rilke crede că Dumnezeu nu poate fi căutat intenţionat într'un anumit loc. El nu poate fi prins în nici o imagine şi nici înduplecat prin rugăciune. Dumnezeu nu poate fi înţeles, zice Rilke, decât din viaţa trăită din plin şi numai în măsura în care căldura dăruirii vieţii încălzeşte inima noastră:

Alle, welche dich suchen, versuchen dich.
Und die, so dich finden, binden dich
am Bild und Gebärde.
    Ich aber will dich begreifen,
    wie dich die Erde begreift;
    mit meinem Reifen
    reift
    dein Reich.
Ich wil von dir keine Eitelkeit,
die dich beweist.
Ich weiss, dass die Zeit
anders heisst
als du.
    Tu mir kein Wunder zulieb.
    Gib deinen Gesetzen recht,
    die von Geschlecht zu Geschlecht
    sichtbarer sind.

Rilke este un profet ce învaţă despre o supremă bucurie a existenţii, care ar consta într'o totală cufundare în ritmica vieţii universale. De aceea Rilke vorbeşte despre o durată în nemărginire, în sensul că ceea ce ne asigură ne şi cuprinde, că ceea ce distruge fără rost Eul nostru asigură în acelaş timp vieţii noastre o durată în veşnicie.

Este vorba aici, desigur, despre o durată în totalitatea vieţii sau în întregul acesteia, care n'are nimic comun cu ceea ce creştinismul numeşte „viaţă viitoare" sau „viaţa veşnică". Rilke şi accentuează mereu acest lucru când zice: „Dacă ce face greşala de a se amesteca în „Elegii" sau „Sonete" concepte catolice despre dincolo şi veşnicie, atunci se falsifică sensul acestora".

A simţi, pe marginea dispariţiei existenţei noastre, întunecata unitate a acestei vieţi, este tot ceea ce mai are o valoare pentru om. Şi, de aceea, orice năzuinţă în marginile existenţei noastre singulare îi apare lui Rilke ca fiind o eroare profundă. Luate în sine, lucrurile n'au nici un sens; abia linştita lor dispariţie în adâncul şuvoiu al vieţii însemnează o indicaţie spre Acela care este totul.

Nu este greu să înţelegem că aici este vorba de un poet care cântă în imagini nespus de vii şi într'un ritm de neîntrecut agonia unei epoci ce credea aşa de mult în puterea creatoare a spiritului omenesc. Un poet mare presimte sfârşitul culturii moderne, ce-şi are obârşia în epoca iluminismului, a pozitivismului şi a raţionalismului.

De mare importanţă mai este şi faptul, pe care trebue să-l amintim şi aici, că ceea ce Rilke numeşte în armonioasele şi aşa de ademenitoarele lui versuri Dumnezeu, este aproape identic cu divinitatea despre care vorbesc, în misticismul lor înaripat, filosofii idealişti germani.[1] Este agitaţia întunecată şi fără formă a temeiului vieţii, care însoţeşte, din adâncuri de nebănuit, existenţa Eului omenesc şi care nu poate fi prinsă de nici o gândire, fiindcă unde începe sfera întunecată a acestei agitaţii, acolo dispare orice existenţă a vreunui Eu mărginit. Este aici un motiv fundamental al idealismului mistic german, pe care Rilke îl exprimă aşa de poetic:

Dubist so gross, dass ich schon nicht mehr bin,
Wenn ich mich nur in Deiner Nähe stelle.

---

[1] Vezi P. Natorp, Die Religion innerhalb der Grenzen der Humanität.

Du bist so dunkel; meine kleine Helle,
an Deinen Saum hat keinen Sinn.[1]

Dacă măsurăm însă ceea ce spune Rilke că este Dumnezeu cu ceea ce ne învaţă Biserica creştină despre acesta, atunci ne vom convinge că mistica rilkeeană trebue să fie considerată, din punct de vedere creştin, ca o eroare, fiindcă obârşia acestei mistici este o interpretare falsă şi o absolutizare a ceea ce noi numim „sentimentul existenţei", aşa dar al sentimentului înrudirii şi al legăturii noastre originare cu toată existenţa. Rilke afirmă cu toată pasiunea şi în măestrite versuri unitatea existenţială a lui cu temeiul metafizic al tuturor fiinţelor din univers. Şi el merge atât de departe cu această afirmare încât numeşte această unitate viabilă originară a lumii şi a vieţii „Dumnezeu". De aceea este firesc ca el să reprezinte credinţa că Dumnezeu nu este o persoană, că nu este posibilă o comunitate cu acest Dumnezeu ca temeiu insondabil al vieţii, că El nu este prezent şi că de aceea — cu tot „Ceaslovul" său — o comunicare directă prin rugăciune cu Dumnezeu este un nonsens, pentrucă El este „sich verwandelte Gestalt", aşa dar o mărime impersonală ca un torent de viaţă imanentă lumii şi la a cărui devenire contribue toate lucrurile când acestea dispar prin poarta morţii în acest „Werdende Tiefe". Acest lucru şi vrea să-l exprime Rilke atunci când accentuează mereu că Dumnezeu nu este în lumina unde linii şi planuri se întretae, pentru a mărgini o existenţă individuală, ci că El este întunecat şi „nächtiger als Nacht". Iar un Dumnezeu a cărui împărăţie este veşnicul întunerec nu poate fi învăluit decât într'o tăcere adâncă; El este un Dumnezeu lipsit de lumina atotgrăitoare a Cuvântului.

Cu toată atmosfera aşa de mistică a „Ceaslovului", metafizica rilkeeană este hotărît anticreştină. Rilke însuşi accentuează acest lucru atunci când exclude posibilitatea

---

[1] Rilke, Stundenbuch, p. 17:

Tu eşti aşa de mare, că eu nu mai exist,
în clipa în care eu sunt în apropierea Ta,
Tu eşti aşa de întunecat, mica mea lumină
la marginea Ta nu mai are nici un sens.

unei descoperiri personale a lui Dumnezeu prin Hristos, zicând: „Cine este acest Hristos care se amestecă în toate, care n'a știut nimic despre noi, despre lucrul nostru, nimic despre tragicul nostru și despre bucuria noastră și care, totuși, așa se pare, pretinde mereu să fie cel dintâi în viața noastră". Kassner, prietenul nedespărțit al lui Rilke, arată amănunțit, în minunata sa carte „Buch der Erinnerung", că Rilke nega hotărît un mijlocitor între om și Dumnezeu — fiindcă, zicea el, destinul omului zace în a găsi singur legătura cu Dumnezeu.

Mistica panenteistă rilkeeană este fundamentată exclusiv pe existența naturală - spirituală a omului, în timp ce mistica creștină își are obârșia în revelația personală a lui Dumnezeu în lume. Creștinul știe despre Dumnezeu nu atât prin mijloacele așa de neînsemnate ale rațiunii sale, cât mai ales prin mijlocirea Logosului divin, întrupat înlăuntrul acestui veac. In mistica panenteistă a lui Rilke omul se găsește într'o strânsă și intimă unitate cu temeiul originar al existenței sale, prin aceea că el se află într'o legătură originară cu existența lumii prezente. Din acest motiv, sfera acestei mistici este „Neobiectivul".

De sigur că și în mistica creștină este exprimat dorul după o depășire a acestei lumi, care este și pentru marii mistici creștini o existență neadevărată, și după o comunicare cu Dumnezeu. Dar în creștinism, această biruire a lumii se face prin asceză și cu ajutorul harului divin. Fără momentul ascetic, așa dar fără depășirea naturii josnice în numele unei naturi divine, viața mistică creștină nici nu poate fi gândită. Iar acea „unio mistica" despre care marii mistici creștini vorbesc cu atâta dogoritoare căldură a credinții, nu este o identitate ființială a omului cu Dumnezeu, ci o stare de iluminare lăuntrică, în care creștinul are intuiția nemijlocită a vieții în Dumnezeu. Este vorba de o stare „extatică" în care misticul se află în fața lui Dumnezeu, dar fără să se cufunde sau să dispară în ființa Acestuia. Ființa misticului și cu ființa lui Dumnezeu, creatura și cu Creatorul, rămân în ființa lor radical deosebiți. Considerațiile în legătură cu sensul adevărat al misticei creștine ne-ar duce prea departe de problema pe

care o urmărim noi aici. De aceea ne mulțumim să arătăm numai că deosebirea cardinală dintre mistica creștină și și cea panenteistă rilkeeană este aceea că dogmatica creștină vorbește despre o comuniune în sfințenie, în iubire, a omului cu Dumnezeu și nu despre o unire sau identitate ontologică a acestora. Gândul cardinal al acestei dogmatici este acela că Dumnezeu este o persoană. Și de aceea întreaga credință și morală creștină se fundamentează pe descoperirea personală a lui Dumnezeu în Iisus Hristos, așa dar pe adevărul că din transcendența Lui absolută, Dumnezeu s'a coborît înlăuntrul acestui veac, devenind om, persoană adevărată omenească, pentru a vorbi omului despre menirea vieții lui. Și, din acest punct de vedere, toate filosofiile și doctrinele mistice cari vorbesc despre un Dumnezeu-Idee, temeiu imanent al existenței, al lumii și al vieții, sau despre un Dumnezeu ca *principiu* absolut, așadar neobiectiv și nedeterminat, sunt false. Căci creștinismul nu este nici panteism, nici dualism și nici monoteism, ci religia unui Dumnezeu persoană și încă a unui Dumnezeu în trei ipostase.

CREȘTINISMUL PRIMAR ȘI PRINCIPIUL AUTORITAȚII IN STAT

de

Preot VASILE COMAN

Paroh ort. rom., Brașov

Creştinismul a adus în lume o nouă concepţie de viaţă. Iisus Hristos a întemeiat o împărăţie nouă şi universală fără a le nimici pe cele existente, ci chemându-le la viaţă nouă, viaţă după legile neschimbătoare şi veșnice ale împărăţiei întemeiată de El.

Intre împărăţia întemeiată de Hristos şi între împărăţiile pământului, de atunci și de totdeauna, între căpeteniile uneia și căpeteniile celorlalte s'au născut, cum e și firesc, raporturi care n'au fost totdeauna uniforme.

Merită, însă, să menţionăm dela început faptul că împărăţia creştină n'a avut un caracter exclusivist, aşa cum avea, spre exemplu, iudaismul şi cum aştepta el pe Mesia. Iisus a respins în repetate rânduri îndemnurile şi aşteptările celor ce erau cu El, de a-şi asuma rolul unui desrobitor politic al iudeilor de sub jugul stăpânirii romane.

„Impărăţia mea nu este din lumea aceasta",[1] a spus El în faţa lui Pilat. Iisus a întemeiat o împărăţie altfel de cum sunt cele pământești. Idealul acestei împărăţii nu este un ideal politic, unul pământesc și vremelnic; iar legea ei supremă este iubirea. „Forţa împărăţiei lui Dumnezeu e harul".[2]

Impărăţia lui Hristos se întemeiază în această lume, dar se prelungeşte şi dincolo, unde împărăţiile celelalte nu mai sunt. Scopul ei este fericirea tuturor oamenilor ce alcătuiesc împărăţiile lumii: stăpâni şi stăpâniţi, autorităţi și supuși, indiferent de funcţia şi numirea ce o poartă ei.

---

[1] Ioan 18, 36.

[2] D. Stăniloae, „Cele două împărăţii", în „Gândirea" anul XVI, 1937 Nr. 1, p. 29.

Prin întemeierea împărăției creștine pe pământ se naște în mod firesc întrebarea: Mai sunt Statul și autoritatea dela Dumnezeu, sau nu?

In ce raport stau întreolaltă împărăția lui Hristos și împărățiile lumii? Nu cumva apariția creștinismului a desființat și înlocuit împărățiile temporale? Sau, ca să folosim titlul atât de sugestiv al lui Kittel:[1] „Cum stau față în față Iisus și împăratul"?

Răspuns la aceste întrebări ne dă însuși Mântuitorul. Evangheliștii sinoptici redau, toți trei, scena în care fariseii au încercat să prindă în cuvânt pe Iisus. „Și au trimis la el pe ucenicii lor împreună cu Irodianii, zicând: Invățătorule, știm că ești omul adevărului și întru adevăr înveți calea lui Dumnezeu și nu-ți pasă de nimenea, pentru că nu te uiți la fața oamenilor. Spune-ne deci nouă, cum ți se pare ție? Se cade să dăm dajdie Cezarului, sau nu? Ci Iisus, cunoscând viclenia lor, le-a răspuns: Ce mă ispitiți, fățarnicilor? Arătați-mi banul de dajdie. Ei îi aduseră un dinar. Iisus le zise: Al cui e chipul acesta și scriptura de deasupra? Răspund ei: Ale Cezarului. Atunci rostește către ei: Dați, deci, Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu".[2]

Acest citat s'a bucurat de o foarte largă și uneori contradictorie interpretare.[3]

In el se cuprinde sinteza concepției și atitudinii pe care Hristos le-a indicat Bisericii față de autoritatea Statului.

Intenția primă a fariseilor era să prindă pe Iisus în cuvânt. De aceea căutau în tot chipul să-i afle vreo vină. Cum până acum nu găsiseră nici o vină în viața Lui, se hotărîră să-L pună în conflict cu autoritatea Statului, sau cu poporul. Socoteau că ori cum va răspunde la întrebarea lor, va fi un prilej de a răscula împotriva Lui pe împărat, sau mulțimile. De va zice că se cade să plătească dajdie,

---

[1] Gerhard Kittel, Christus und Imperator, Stuttgart 1939, p. 3.

[2] Mateiu 17, 15-22; Marcu 12, 13-17; Luca 20, 20-26.

[3] Sterie Diamandi: „Fiul lui Dumnezeu, Fiul Omului", vol. III p. 66-75. Intre scriitorii care au interpretat eronat acest răspuns al lui Iisus, amintim pe Maxim Gorki, care vede în el un răspuns „de oportunitate practică".

se va răscula poporul, care cu greu mai putea purta jugul stăpânirii romane; iar de va zice că nu se cade, îl vor pârî împăratului ca pe un răsvrătitor.[1]

Intrebarea fariseilor poate să aibă şi un al doilea sens: Prin ea i se cerea lui Iisus să fixeze poziţia împărăţiei Lui mesianice faţă de împărăţiile lumii. Ştiutorii legii voiau poate să-L audă tălmăcind profeţiile care preziceau căderea împărăţiilor păgâne, la apariţia creştinismului.[2]

In răspunsul lui Iisus „Daţi Cezarului cele ce sunt ale Cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu" este mai mult decât o neaşteptată şi minunată ieşire din cursa ispititorilor: e însuşi răspunsul cuvenit cu privire la rostul autorităţii şi al datoriilor faţă de ea.

E firesc, deci, că dacă în planul Providenţei n'ar fi fost rânduită autoritatea Statului, Hristos n'ar fi recunoscut-o în faţa cărturarilor, numai ca să scape de o eventuală scuză şi de consecinţele ei. Hristos nu a căutat nici când să se strecoare printre cursele întinse de vrăjmaş ca să-şi apere persoana şi viaţa Sa. El ştia că are să primească moartea şi se apropie de bună voie de ea. Nu poate fi vorba de o amânare a ei prin acest răspuns, ci e aici, mai de grabă, o revelaţie a adevăratei legături între cele două autorităţi.

Prin cuvintele: „Daţi Cezarului cele ce sunt ale Cezarului", Iisus fixează cel mai larg cadru de existenţă al celor două împărăţii, care deşi işi au fiecare mijloacele de acţiune, legile şi scopurile proprii, deşi sunt independente, totuşi în mod firesc nu pot fi separate, pentru că amândouă au acelaş punct de întâlnire: sufletul oamenilor.

Dar Iisus merge mai departe şi fixează încă un temeiu de existenţă şi recunoaştere a autorităţii temporale, a

[1] Răscoala lui Iuda Galileanul era vie in mintea israeliţilor, şi cu toată înăbuşirea ei de către Romani, ea persista în conştiinţa lor ca o răscoală mesianică. St. Diamand,i o. c., p. 68.

[2] Daniil 7. 14: „Şi i s'a dat stăpânirea (Fiului Omului) slava şi împărăţia, ca toate popoarele, neamurile şi limbile Lui să-I slujească. Stăpânirea Lui este vecinică, stăpânire care nu va trece, iar împărăţia Lui nu va fi nimicită". Cf. G. Kittel, o. c., p. 13.

în care se vorbeşte despre un apropiat sfârşit al împărăţiilor pământeşti şi în care deţinătorii puterii acestora sunt prezentaţi ca antihrişti. Citatele care vorbesc despre un sfârşit al lumii, par să vie în contrazicere cu recunoaşterea pozitivă a autorităţilor şi a Statului, din partea Mântuitorului. Avem de a face cu aşa numitele „antinomii biblice", pe care numai privindu-le superficial le putem socoti în rândul contradicţiilor.

Fără îndoială, creştinismul are o însemnată credinţă şi aşteptare eshatologică. Fără eshatologism nici n'ar mai fi creştinism, ar fi doar o concepţie imanentistă care reduce totul la lumea aceasta, cu starea, ordinea şi imperfecţiunile ei. O astfel de concepţie fără de credinţa şi aşteptarea unei alte lumi, e tot ce poate fi mai străin creştinismului.

Creştinismul recunoaşte valoarea acestei lumi, a rânduielii din ea, a formelor ei sociale, familie, Stat, autoritate, le recunoaşte ca pe mijloacele şi condiţiile prin care omul poate să se perfecţioneze, poate pune o stavilă naturală împotriva anarhiei şi păcatului şi poate să se apropie cu vrednicie de viaţa cealaltă. Dar creştinismul nu socoteşte ca absolute şi veşnice pe nici unele din acestea.[1]

E drept că, în comunitatea primilor creştini, se deschise un drum larg eshatologismului. Era şi firească această atitudine. Ea era întreţinută, pe de o parte, de setea lor mare după o apropiată mântuire; pe de altă parte, de atitudinea duşmănoasă şi persecutorie din partea împăraţilor.[2]

Tranziţia dela eshatologism la istorism[3] s'a făcut destul de curând, încă de pe vremea Apostolilor.

---

[1] Cf. G. Kittel, o. c., p. 40 sq. Desvoltă mai pe larg valoarea instituţiilor pământene.

[2] Aşa trebue să înţelegem aşteptările Tesalonicenilor (II Tesaloniceni 3, 10) şi ecoul lor din rugăciunea pe care o găsim în „Invăţătura celor doisprezece apostoli": „Adu-ţi aminte, Doamne, de Biserica Ta, spre a o isbăvi de tot răul şi a o desăvârşi în dragostea ta şi adun-o din cele patru vânturi, pe ea, care este sfinţită pentru împărăţia pe care ai gătit-o ei, că a Ta este puterea şi slava în veci. Vie harul şi treacă lumea aceasta". Cf. I. Mihălcescu, M. Pâslaru şi I. Niţu: Scrierile părinţilor apostolici, p. 88.

[3] S. Bulgakoff, Ortodoxia. trad. rom. N. Grosu, p. 199.

în care se vorbeşte despre un apropiat sfârşit al împărăţiilor pământeşti şi în care deţinătorii puterii acestora sunt prezentaţi ca antihrişti. Citatele care vorbesc despre un sfârşit al lumii, par să vie în contrazicere cu recunoaşterea pozitivă a autorităţilor şi a Statului, din partea Mântuitorului. Avem de a face cu aşa numitele „antinomii biblice", pe care numai privindu-le superficial le putem socoti în rândul contradicţiilor.

Fără îndoială, creştinismul are o însemnată credinţă şi aşteptare eshatologică. Fără eshatologism nici n'ar mai fi creştinism, ar fi doar o concepţie imanentistă care reduce totul la lumea aceasta, cu starea, ordinea şi imperfecţiunile ei. O astfel de concepţie fără de credinţa şi aşteptarea unei alte lumi, e tot ce poate fi mai străin creştinismului.

Creştinismul recunoaşte valoarea acestei lumi, a rânduielii din ea, a formelor ei sociale, familie, Stat, autoritate, le recunoaşte ca pe mijloacele şi condiţiile prin care omul poate să se perfecţioneze, poate pune o stavilă naturală împotriva anarhiei şi păcatului şi poate să se apropie cu vrednicie de viaţa cealaltă. Dar creştinismul nu socoteşte ca absolute şi veşnice pe nici unele din acestea.[1]

E drept că, în comunitatea primilor creştini, se deschise un drum larg eshatologismului. Era şi firească această atitudine. Ea era întreţinută, pe de o parte, de setea lor mare după o apropiată mântuire; pe de altă parte, de atitudinea duşmănoasă şi persecutorie din partea împăraţilor.[2]

Tranziţia dela eshatologism la istorism[3] s'a făcut destul de curând, încă de pe vremea Apostolilor.

---

[1] Cf. G. Kittel, o. c., p. 40 sq. Desvoltă mai pe larg valoarea instituţiilor pământene.

[2] Aşa trebue să înţelegem aşteptările Tesalonicenilor (II Tesaloniceni 3, 10) şi ecoul lor din rugăciunea pe care o găsim în „Invăţătura celor doisprezece apostoli": „Adu-ţi aminte, Doamne, de Biserica Ta, spre a o isbăvi de tot răul şi a o desăvârşi în dragostea ta şi adun-o din cele patru vânturi, pe ea, care este sfinţită pentru împărăţia pe care ai gătit-o ei, că a Ta este puterea şi slava în veci. Vie harul şi treacă lumea aceasta". Cf. I. Mihălcescu, M. Pâslaru şi I. Niţu: Scrierile părinţilor apostolici, p. 88.

[3] S. Bulgakoff, Ortodoxia, trad. rom. N. Grosu, p. 199.

Normativ și clasic pentru toate vremurile în fixarea valorii pozitive a autorității Statului și a datoriilor față de ea, rămâne cap. 13, 1—7 din epistola către Romani a sf. Apostol Pavel: „Tot sufletul să se supună înaltelor stăpâniri, căci nu este stăpânire fără numai dela Dumnezeu, iar cele ce sunt, de Dumnezeu sunt rânduite. Pentru aceea, cine se împotrivește stăpânirii, se împotrivește rânduelii lui Dumnezeu. Iar împotrivitorii vor lua osândă asupra lor. Dregătorii nu sunt spaimă pentru fapta bună, ci pentru cea rea. Voiești deci să nu-ți fie frică de stăpânire, fă binele și vei avea laudă dela ea. Căci dregătorul este slujitorul lui Dumnezeu spre binele tău. Iar dacă faci rău, teme-te, căci nu în zadar poartă sabia, de vreme ce este izbânditorul mâniei Lui asupra celui ce săvârșește răul. De aceea nevoie este să vă supuneți nu numai de frica pedepsei, dar și pentru cugetul vostru."

Nu intenționăm să facem un comentar detailat asupra acestui citat, care el însuși este un comentar strălucit al cuvintelor lui Iisus, rostite către farisei,[1] ci vom desprinde numai ideile principale din el.

J. M. Lagrange[2] distinge în citatul paulin două părți: In partea primă, sf. Pavel îndeamnă pe cititorii săi din Roma — capitala imperiului — să se supună „înaltelor stăpâniri", pe motivul că „stăpânirea" este dela Dumnezeu, că toate stăpânirile, și „cele ce sunt acum", măcar că nu sunt prietenoase creștinilor, sunt dela Dumnezeu[3] In al doilea rând, sf. Apostol Pavel îndeamnă pe creștini să se supună stăpânirii „din conștiință", pentru că cine se împotrivește ei, se împotrivește rânduelii lui Dumnezeu.[4]

In a doua parte, sf. Pavel vorbește de misiunea autorității, atribuindu-i două misiuni complimentare: una pozitivă și alta negativă. Dregătorul este mai întâi „slujitorul lui

---

[1] G. Kittel, o. c., p. 19.

[2] J. M. Lagrange, Epître aux Romains. Paris 1922, p. 312.

[3] Sf. Ioan Gură-de-Aur observă că sf. Pavel spune „stăpânire" și nu „stăpânitor", deci fără să numească autoritatea, spre a nu se părea că vrea să lingușească pe cei ce o dețin. Cf. sf. Ioan Gură-de-Aur: Explicarea epistolei către Romani, trad. rom. de Arh. Teodosie Atanasiu, București 1906, Omilia XXIV, p. 382.

[4] J. M. Lagrange, o. c. p. 312.

Dumnezeu" ca să păzească rânduiala Lui; în al doilea rând, el este „isbânditorul mâniei lui Dumnezeu".[1]

Kühl vede în numirea de „slujitor al lui Dumnezeu" un fel de sacerdoţiu.[2]

Prin aceste cuvinte, ca şi prin altele,[3] sf. Apostol Pavel propovăduieşte supunerea faţă de autorităţi, chiar dacă ele sunt păgâne, deoarece sunt rânduite de Dumnezeu şi necesare pentru ajungerea scopului vieţii pământeşti.

Recunoaşterea principiului autorităţii şi supunerea faţă de cei ce o deţin, o recomandă şi sf. Apostol Petru ca pe o faptă plăcută înaintea lui Dumnezeu.

„Supuneţi-vă, pentru Domnul, oricărei întocmiri omeneşti, fie împăratului, findcă este înaltstăpânitor, fie dregătorilor, ca unora ce sunt trimişi de el, spre pedepsirea făcătorilor de rele şi spre lauda făcătorilor de bine".[4]

Dacă ar fi să mai adăugăm încă un motiv care îi îndemna pe creştini să se supună autorităţii lumeşti şi să se roage pentru cei ce o deţineau, acesta îl găsim fără îndoială în iubirea cea mare care încălzea inima primilor creştini.

Porunca iubirii duşmanilor şi rugăciunea pentru vrăjmaşi aparţine chiar Mântuitorului, care a dat-o în predica de pe munte:

„Iar eu, vă zic vouă: Iubiţi pe vrăjmaşii voştri, binecuvântaţi pe cei ce vă blastămă, faceţi bine celor ce vă urăsc şi rugaţi-vă pentru cei ce vă vatămă şi vă prigonesc".[5]

Iubirea, aşa dar, îi îndemna pe primii creştini să se roage şi pentru cei ce-i prigoneau, împlinind prin aceasta cea mai înaltă poruncă a lui Iisus.

Când împăratul devine creştin, Biserica îi acordă în cadrul ei de activitate în lume o putere şi o misiune şi mai însemnată. Acum nu mai e numai deţinătorul unei

---

[1] Atributul de izbânditor al mâniei lui Dumnezeu, pe care îl dă sf. Pavel autorităţii, este în strânsă dependenţă de concepţia Vechiului Testament.

[2] J. M. Lagrange, o. c. p. 314.

[3] Tit 3, 1.

[4] I Petru 2, 13—14.

[5] Mateiu 5, 44; Luca 6, 27; Faptele Ap. 7, 60: Rugăciunea Arhidiaconului Ştefan pentru duşmanii săi.

puteri lumeşti, ci şi „reprezentantul poporului în Biserică" şi purtătorul unei harisme speciale.[1]

Nu aparţine temei noastre să intrăm în analiza juridică şi istorică a drepturilor pe care capul Statului le are în Biserică.

Am crezut totuşi necesar să fixăm, ca punct pe plecare, concepţia şi atutudinea Bisericii primare faţă de principiul autorităţii şi faţă de căpetenia Statului, deoarece în rugăciunile care le facem pentru autorităţi „se implică însuşi raportul dintre Biserică şi Stat".[2]

De altfel, concepţia ortodoxă despre Stat şi autoritate este, cum vom vedea, exprimată, susţinută şi confirmată pe o linie fără greş, şi în tot timpul, de către cultul Bisericii, care n'a încetat să se roage pentru capul Statului şi pentru autorităţi, în toată istoria ei.

[1] S. Bulgakoff, Ortodoxia, trad. rom., p. 200.
[2] Ludwig Biehl, Das Gebet für Kaiser und Reich, p. 21.

PROFESORUL NICOLAE GROSU DELA KIEV

de

Preot Dr. LIVIU STAN
Profesor la Academia teologică „Andreiană"

Din toamna anului trecut, s'a reîntors în ţară şi s'a aşezat în Chişinău, între ruine, rude şi cunoscuţi, fostul profesor al Academiei teologice din Kiev, protopresbiterul mitrofor *Nicolae Grosu*.

P. C. Sa a venit dela Kiev, călătorind cu multe peripeţii şi necazuri, timp de aproape trei luni, până la Chişinău, însoţit de cele două fiice ale sale, tovarăşe de îndelungate suferinţe sub un regim care l-a purtat pe fostul profesor de teologie, în repetate rânduri, pe la Arhangelsk şi prin alte părţi nord-siberiene ale Rusiei.

In ultimii ani a locuit în Kiev. Acolo l-a prins răsboiul şi acolo l-a găsit şi ocupaţia germană. Văzând că se apropie din nou sovieticii de Kiev, a plecat din timp spre patria pe care n'o mai văzuse aproape din tinereţe, dar pe care n'o uitase niciodată nici în vremuri de mărire şi cu atât mai puţin în acelea de căderi în necaz, în cari ajunsese sub regimul sovietic.

Venerabilul bătrân, care numără astăzi 77 de ani, a plecat de pe pământul Basarabiei acum 55 de ani, şi setos de învăţătură înaltă duhovnicească, s'a îndreptat spre Kievul Academiei lui Petru Movilă. La acea dată (1889), tânăr şi plin de elan, nu putea bănui că va ajunge să se reîntoarcă acasă cu atâtea dureroase amintiri.

Se născuse în anul 1867, în comuna Bujor, jud. Lăpuşna, ca fiu al cântăreţului bisericesc Ştefan Grosu, maică având pe Zinovia Grosu.

Şcoala primară a făcut-o în satul natal, trecând apoi la şcoala spirituală din Chişinău, iar de aci la Seminarul teologic din Chişinău, pe care l-a isprăvit în anul 1889, cu cea mai mare medie. Din 1889 până la 1893 a studiat

la Academia teologică din Kiev, unde plecase din tragere de inimă, dar şi trimis de Stăpânire ca un element distins, destinat pentru rosturi mai înalte în viaţa bisericească. Obţinând titlul de *candidat* în teologie în 1893, a mai rămas încă un an pe lângă Academie, ca să lucreze pentru specializare ştiinţifică, în vederea ocupării unei catedre de Teologie. In 1895 a fost numit profesor de Sf. Scriptură la Seminarul teologic din Kiev. In această calitate a colaborat la revista *„Ghid pentru păstorii sufleteşti"*, care se edita de către Seminarul la care funcţiona, scriind nenumărate articole în cari se ocupa adesea de stările din pământul strămoşesc al Basarabiei.

Peste 10 ani, la 1906, a fost ales de Consiliul Profesoral al Academiei teol. din Kiev ca profesor suplinitor la catedra de Omiletică şi Istoria Omileticei dela acea Academie. In anul următor şi-a publicat studiul *„Prea Cuviosul Teodor Studitul.* Timpul viaţa şi opera lui", *Kiev 1907*, prin care-şi obţinuse titlul de *magistru în teologie*, şi în acelaş an a fost făcut profesor titular la catedra de Omiletică. Această catedră a deţinut-o până în 1912, când la cerere proprie a trecut la catedra de *„Istoria bisericii greco-orientale de după marea schismă"*. Tot atunci a fost ales de către Consiliul Academiei ca redactor al revistei „Operele Academiei" (Trudy Kievskoi Duhovnoi Akademii), în care post a funcţionat până la dispariţia revistei, întâmplată în 1917.

Schimbându-se regimul în Rusia, situaţia şcolilor teologice a devenit foarte critică şi au fost apoi închise. Profesorului N. Grosu i s'a încredinţat în 1919 conducerea secţiei de *„Filologie a limbilor romanice"*, din institutul creat în acelaş an de cătră un grup de profesori, sub numele de *„Institut al limbilor orientale apropiate"*. Aici a funcţionat până în 1924.

Tot în 1919 a fost invitat de Universitatea din Odesa ca să ţină o serie de cursuri din Istoria Bizanţului. Ceea ce a şi făcut, însă numai în trimestrele de iarnă şi primăvară ale anului academic 1919—1920, căci în 1920 s'a desfiinţat catedra de Studii bizantine dela Universitatea din Odesa. Până la instaurarea deplină a regimului so-

vietic, prof. Grosu a funcţionat şi ca preot paroh, şi apoi ca protopresbiter, al catedralei Sf. Vladimir din Kiev.

In ce priveşte activitatea pe care a desfăşurat-o pe teren ştiinţific, trebue să mai adăugăm, pe lângă opera citată despre Teodor Studitul, încă şi următoarele scrieri:

1. Omiletice: „Activitatea predicatorială a Sf. Ioan Gură de Aur", „Tipuri istorice ale predicei bisericeşti", „Profesorul V. T. Pievniţki ca omilet", Kiev 1911, „Predici funebre", etc.

2. Istorice: „Activitatea bisericească şi legislativă a împăratului Alexie Comnenul", „Relaţiile urmaşilor lui Alexie Comnenul cu Roma", „Pavlicianismul în Bizanţ în sec. XII", „Edictul din Milan al Impăratului Constantin cel Mare", „Relaţiile bizantine cu biserica armeană", etc.

Atât studiile omiletice cât şi cele istorice au fost publicate în revista „Operele Academiei", pe care o edita consiliul profesoral al Academiei teologice din Kiev, iar unele din ele au fost extrase şi separat. — Dar în afară de scrierile citate, P. C. Sa a mai publicat o mulţime de altele de cuprins mai restrâns şi a desvoltat şi o intensă activitate pastorală, culturală, predicatorială şi gazetărească, câştigându-şi aprecierea elogioasă a tuturor cercurilor culturale, bisericeşti şi civile, şi fiind răsplătit cu cele mai înalte distincţiuni bisericeşti pe cari le putea primi ca preot de mir.

Iată schiţată în puţine linii figura frumoasă de cărturar român a fostului profesor universitar dela Kiev, Nicolae Grosu. Un om care s'a ridicat singur, prin talent şi prin muncă, şi care deşi străin, a străbătut în cetatea greu de pătruns a Academiei teologice din Kiev, chemat cu insistenţă şi primit cu bucurie între nişte străini pe cari nu i-a putut cuceri decât prin vrednicie personală. O figură de român biruitor, un exemplu de energie creatoare care a făcut cinste neamului său chiar printre străinii cari nu ne prea cinsteau, acesta este Păr. N. Grosu.

NOTE IN LEGĂTURĂ CU SCHISMA DIN 1054

de
Dr. MILAN P. ŞESAN
Profesor la Facultatea de Teologie, Cernăuţi

Schisma din 1054 stă în centrul preocupărilor istoriei bisericeşti, pentru că în legătură cu ea se caută a se justifica continuitatea Bisericii în una din cele două mari ramuri creştine: Biserica ortodoxă şi biserica romano-catolică. Pe când în Răsărit problema este privită şi tratată din punct de vedere dogmatic, în Biserică cel fundamental, care justifică necesitatea respingerii celor de credinţă alterată, iar aspectul istoric constitue cadrul evoluţiei în timp,[1] din contră, în Apus, problema este discutată numai din punct de vedere istoric, pentru că substratul dogmatic trebuia exclus din discuţie, graţie opintirilor scolastice interesate. Unii istorici papali mai vechi merg cu părerile lor atât de departe încât enunţă ca imperative ştiinţifice chiar şi principii eronate, cari totuşi au curs şi influinţează hotărâtor cercetările în istoria bisericească apuseană. Aşa benedictinul Gueranger zicea că „în istorie este dinainte fals totul ce este defavorabil sf. Scaun"; Reville A. afirmă că „istoricul nu poate lua în considerare, ca bază a lucrării sale, decât concepţia catolică despre lume, iar credinţa catolică este o condiţiune a cercetării istorice"; Hammerstein L. e de părere că „ştiinţa este numai ceea ce izvoreşte din catolicismul strict confesional", iar cardinalul Manning susţinea că „istoria trebue corectată cu dogma".[2]

---

[1] Vezi la Paşca I., Atmosfera în care s'a desăvârşit desbinarea din 1054, în Anuarul Acad. teol. ort. Cluj 1938, p. 19—50.

[2] Vezi la Popescu T. M., Confesionalism şi obiectivitate în istoria bis., în Revista de istorie bis. I-1, 1943, după Blanckmeister Fr., Kathol. Geschichtsdarstellung und geschichtliche Wissenschaft, ed. II. Dresden 1921. — Realitatea ştiinţifică ne arată că istoria bis. nu este corectată cu dogma, ci întregită cu ea, fiind vorba de Biserică, de viaţă potrivită învăţăturii singur mântuitoare.

Astfel se desvoltă în istorie intoleranța și părtinirea regretabilă, care la începutul sec. al XIX-lea cuprindea numele unui De Maistre. Totuși în sec. al XX-lea se ivesc istorici apuseni, cari încep să dea precădere realității și adevărului istoric, privind problemele în discuție și în contradicție cu mai multă severitate științifică. Așa prof. Fr. Dvornik dela Praga, analizând începuturile schismei, care după Apuseni s'ar datori exclusiv patriarhului Fotie, ajunge la concluzii istorice deosebite de cele așa zise oficiale;[1] pentru aceasta însă a avut de suportat atacul iezuiților, până ce interveni papa Pius XI cu ordinul ca prof. Dvornik să fie lăsat să lucreze în mod liber.

Schisma condiționează la rândul ei încercări de reunire.[2]

In Apus, problema propriu zisă a schismei din 1054 și a anatemei din 16 Iulie este analizată și discutată acum de două cercuri de istorici opuse. Unul este intransigent și aruncă mai departe și intolerant acuza asupra Răsăritului, ca și asupra patriarhului Mihail Cerularie, scuzând orice vină a Apusului; în fruntea lui stă prof. A. Michel cu lucrarea chiar tendențioasă: „Humbert und Kerullarios", 2 vol., Paderborn 1930. Celălalt cerc este moderat și întrevede greșelile Apusului, în special mândria și aroganța cardinalului Humbert, trimis la Constantinopole în 1054 să mijlocească înțelegerea dintre cele două scaune patriarhale. Anatema rostită de cardinal în scris nu are valoare, pentru că papa Leon IX murise înainte de proclamarea ei. De aceste păreri sunt: prof. Jugie M., în Le schisme de M. Cerulaire,

[1] Problemele puse de Dvornik au fost discutate, la noi, de subsemnatul în: Schisma dintre patriarhii Fotie și Ignatie, Cernăuți 1936; de prof. T. G. Bulat, în: Fotie Patriarhul Constantinopolei, Chișinău 1940 și de I. Irimia, în: Conflictul religios dintre Roma și Constantinopole în timpul patr. Fotie, în Luminătorul, Chișinău 1942.

[2] Problema o tratează la noi: Zugrav I., Incercările de unire dela conciliul din Lyon până la cel din Florența, Cernăuți 1922; Popescu T. M., La o sută de ani după schismă, Studii teologice VII, București 1939, p. 46—89, despre tratativele papii Adrian IV cu împ. Manuil Comnenul în 1154 și 1159; Idem, Contribuțiuni la istoria încercărilor de unire a Bisericii, tratativele dela 1337—1339, Buc. 1930; Idem, Cucerirea Constantinopolului de către Latini ca mijloc de unire a bisericilor, sec. XI—XIV, București 1939 și Sensul schismei și al unirii bisericilor, în Volumul omagial pentru I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, Sibiu 1940, p. 657—677.

Echos d'Orient 40, 1937, p. 453 ss; apoi în Schisme byzantin, din Dictionnaire de théol. catholique XIV col. 1356, în lucrarea Le schisme grec; Aperçu historique et doctrinal, Paris 1941 p. 485; însă Jugie expune problema în mod apologetic, „ca istorie romanțată în favoarea exclusivă a papalității", cf. rec. în Biserica Ort. Română 1-3 1943 p. 132. Apoi este prof. Amann E., în Histoire de l'Eglise, ed. Fliche-Martin, vol. VII p. 145s, care are păreri mult mai favorabile Răsăritului în genere, ca și în privința schismei, dar cari păreri, exprimate la cursurile universitare, nu au putut fi fixate în scris, d. p. în același Dictionnaire de theol. catholique, din cauza tradiționalei cenzuri. Vine apoi prof. protestant Heiler Fr., în Urkirche und Ostkirche, München 1937, care susține că bula de excomunicare nu a fost concepută de papa Leon IX și nici încuviințată de el; în fine, prof. Herman E., în I legati invitati da Leone IX nel 1054 a Constantinopoli erano autorizzati a scomunicare il patriarca M. Cerulario?, în Orientalia Christiana Periodica 8, 1942 p. 209—218, trage la îndoială valabilitatea acestei excomunicări.[1]

Analizând din nou problema și răspunzând celor moderați, prof. A. Michel rezumă chestiunea schismei într'un recent articol: Die Rechtsgültigket des röm. Bannes gegen M. Kerullarios, apărut în Byzantinische Zeitschrift XLII-I 1942, p. 193—205. Dsa susține că anatema are valabilitate juridică, pentru că papa Leon IX a știut de ea și a dat chiar îndrumări formale în acest sens: în cazul, când delegația condusă de cardinalul Humbert nu va „reuși să împace" lucrurile, să se dea curs anatemei împotriva patr. Mihail, care urmează însă să fie avertizat în prealabil de acest lucru, ca să se supună pretențiilor celui ofensat. Conștient, deci, papa a dat aceste instrucțiuni în prealabil și a semnat așa zicând în alb verdictul, prin consimțământ oral, fără să aștepte rezultatul convorbirilor ulterioare dela Constantinopole, dar „prevăzând" ce se va întâmpla.

---

[1] Cred că această atitudine moderată nu are de scop să scoată și mai în relief, mai pregnant, contra-anatema bizantină, spre a sublinia și mai mult „intoleranța schismatică" a Răsăritului, ci este o pornire sinceră.

Delegația aleasă de papă se compunea din cardinalul Humbert, apoi din arhiep. Petru din Amalfi și cardinalul Frederic de Lotaringia. Ea primește, în Ianuarie 1054, din partea papii autorizația de a pleca la Constantinopole. Abia la sfârșitul lui Martie sau la începutul lui Aprilie delegația sosește la Constantinopole. De îndată încep discuții, cari țin până în Iunie 1054. Delegația vizitează pe împăratul Mihail IX Monomahul, apoi pe patriarhul Mihail Cerularie. Dar acesta observă că misiunea delegaților nu privește aranjarea conflictului ca dela egal la egal, ci că ea vine cu atitudini autoritare, din partea unui „ofensat". In plus, delegații, ca judecători, impută bizantinilor „erori grave, ca rebotezarea, căsătoria preoților, oprirea împărtășaniei la nașteri grele, oprirea botezului înainte de ziua a opta și altele", (vezi în Dialogul lui Humbert). De aceea, de îndată au loc ciocniri, de natură principială, dar și personală. Atunci delegații cred, chiar la începutul misiunii lor, să facă uz de excomunicare. Intre timp însă papa Leon IX, care intreprinse o expediție militară împotriva Normanilor, dar fusese luat captiv și ținut prizonier până în primăvara anului 1054, se îmbolnăvi grav. Ultima liturgie o săvârși la 12 Februarie, iar la 19 Aprilie 1054 muri. Totuși, în acest timp, cardinalul Humbert se crede în drept a face uz la Constantinopole de excomunicare la adresa patr. Mihail și de a depune la 16 Iulie pe altarul sf. Sofii bula de anatemă.

Se pune întrebarea: ce fel de anatemă au depus delegații? Era ea o anatemă formulată de papa Leon IX, cu care au venit delegații la Constantinopole, sau era ea opera lor, formulată abia la Constantinopole?

Se știe precis că nu există nici o singură indicație și nici un singur rând scris de papă în acest sens. In al doilea rând, anatema a fost rostită 3 luni după moartea papii. Deci are ea valabilitatea juridică? Prof. Jugie, Amann, Heiler și Hermann cred că anatema este opera personală a card. Humbert și că deci valoarea ei este numai relativă, ba chiar problematică, pentru că autorizația delegației ar fi încetat prin decesul papii.

Prof. Michel însă aduce în replică afirmația că auto-

rizaţia delegaţiei nu a încetat prin moartea papii, ci că delegaţii şi-au păstrat şi pe mai departe dreptul să facă uz de anatemă. Ba mai mult chiar: delegaţii, când porniră din Roma, ar fi ştiut încă de atunci că în cazul că papa ar muri, delegaţia lor nu va înceta. Această credinţă le dă apoi îndrăsneală să se comporte autoritativ la Constantinopole.

Intrebarea care urmează este dacă delegaţii fiind la Constantinopole ştiau că papa murise între timp? De sigur că delegaţii o aflară ceva mai târziu, căci ei comunică epistola de excomunicare împotriva patr. Mihail papii Victor II (1055—1057), succesorul lui Leon IX, fără să ceară însă dela el vreo încuviinţare specială. Cum pe atunci să fi fost uzul ca deciziunea unui papă să fie îndeplinită şi de urmaşul său, fără posibilitate de schimbare, care stare dispare abia mult mai târziu, papa Victor nu poate infirma cele întâmplate. Astfel papalitatea apare într'o lumină odioasă, încât totul pare aranjat deja la Roma, iar papa este provocatorul formal al schismei.

Bizantinii însă nu ştiu de moartea papii şi de aceea ei, în contra-anatema ce o rostesc după ce au citit excomunicarea dată de Humbert, lovesc încă în Leon IX, ca şi când acesta ar fi fost autorul moral şi efectiv al ei.

Deşi prof. Michel se înverşunează mult, totuşi trebue să facă concesiuni, spre a şterge impresia rea despre papă, care se desprinde din evoluţia evenimentelor legate de schisma din 1054. De aceea el susţine că chiar dacă ar fi să renunţăm la părerea că excomunicarea a fost decisă de papă, şi la Roma, totuşi trebue să-i respectăm valabilitatea, pentru că după dreptul curial de atunci, şi legaţii papali aveau dreptul să pronunţe proprio motu excomunicări, dacă se bucurau în prealabil de încrederea papii, cum era chiar cazul dat cu card. Humbert. Deci prin moartea papii, de care Humbert putea să ştie şi la care se putea chiar aştepta, nu s'au anulat drepturile delegaţiei de a depune o excomunicare împotriva patriarhului bizantin.

Se ştie însă că papa Leon IX era un om bun şi blând, iar după captivitatea la Normani grav bolnav; din contră Humbert: era energic, mândru, plin de vigoare, polemist aspru, neastâmpărat până la brutalitate. In plus, alături de

el, la curtea papală își croia drum, prin atitudinile sale dârze și propuneri de reformă pentru întărirea papalității, cardinalul Hildebrand.

Aceste realități istorice în complex îl silesc în cele din urmă pe prof. Michel să-și încheie cercetările sale cu constatarea veșnică: „die bewiesenen Tatsachen sind hart und machen eine gesteigerte, *gegenseitig* verzeihende Liebe nötig"!

Își dă deci prof. Michel seama că provocarea adevărată a venit din Apus (ca urmare istorică a unui contract ideologic dintre Humbert și Hildebrand), la care Răsăritul nu a putut tăcea, ci pentru a apăra Ortodoxia atacată a trebuit să răspundă prin contramăsuri. Acesta e adevărul istoric.

Substratul real dogmatic al schismei, cauzat de inovațiile doctrinale introduse în Apus față de Răsărit, nu este însă admis de prof. Michel, și nici nu poate fi admis în Apus, căci acolo întreaga știință teologică a catolicismului se desvoltă sub presiunea continuă a lui Imprimatur și a Indexului.

In orice caz, gestul card. Humbert, justificat prin voința papii sau din pornire personală, la care va fi contribuit și card. Hildebrand, nu a fost infirmat de succesorii la scaunul papal, Humbert fiind prețuit și având mare trecere la papi, cari l-au distins cu mari privilegii personale. Din contră, papii continuă să creadă în necesitatea istorică și în valabilitatea juridică a anatemei, deci și a schismei din 1054. Așa a fost încă în timpul papii Ștefan IX (1057—1058), fost coleg în delegație cu Humbert, pe atunci cu numele Frederic de Lotaringia, care îl prețuia atâta de mult pe Humbert încât îl și recomanda la scaunul papal, ca succesor al lui Victor, în 1057.

Schisma nu poate fi însă înlăturată până nu-și revizuiește Apusul papal inovațiile doctrinale, revenind la Ortodoxia autentică.

PREDICĂ DE RĂSBOIU

de

Preot AUREL RADU
Administrator protopopesc, Avrig

Pentru ce sunteţi aşa de fricoşi?
Cum de nu aveţi credinţă?
Marcu 4, 40

Trăim sub povara unor vremuri aspre şi grele. Prezentul este marcat de suferinţe, iar viitorul ne apare întunecat de mari primejdii. Crucea suferinţelor se profilează pe cerul ţării noastre. Cu sufletele cutremurate ne gândim la ziua de mâine. Ce se va alege de noi, de familiile noastre, de Biserica şi neamul nostru? Vom scăpa oare cu bine din primejdiile şi încercările acestui răsboiu? In aceste ceasuri grele pentru noi şi neamul nostru, mai este oare cu noi mâna ocrotitoare a lui Dumnezeu? Şi-a întors oare dela noi bunul Dumnezeu faţa Sa? Să fie oare adevărată şi întemeiată tânguirea cuprinsă în versul popular, în care un suflet întristat se plânge astfel:

Doamne, Doamne,
Mulţi zic, Doamne,
Dumnezeu pare că doarme,
Cu capul pe-o mânăstire
Şi de mine n'are ştire.

De sigur că nu. Dumnezeu nici nu doarme şi nici nu este surd la ţipetele noastre. El este cu noi şi mai aproape de noi tocmai atunci când ne găsim în suferinţe. Peste valurile de suferinţe ale vieţii de azi, răsună glasul plin de mustrare al Mântuitorului, cum a răsunat altădată peste valurile agitate ale Tiberiadei, zicându-ne: „Pentru ce sunteţi aşa de fricoşi? Cum de nu aveţi credinţă?" In lumina acestei certări dumnezeeşti să ne privim şi noi cei de azi şi în lumina Lui vom vedea lumină şi vom dobândi curajul credinţei şi liniştea inimilor noastre. Căci oricum, lumea de azi nu este mai frământată decât a fost marea Tiberiadei

atunci când Mântuitorul, împreună cu ucenicii, se găseau în corabie pe întinsul ei. Nici noi cei de azi nu putem să fim mai îngroziţi de durerile răsboiului decât au fost ucenicii atunci, în mijlocul furtunii, fiindcă nici noi nu ne găsim într'o primejdie mai mare decât aceea în care s'au găsit ei, şi anume primejdia morţii.

Călătoria Mântuitorului cu ucenicii pe lacul Tiberiadei (cf. Mc. 4, 36-41) a fost o călătorie plină de peripeţii şi rămâne în vecii vecilor foarte instructivă pentru creştini. Fără îndoială că dacă ucenicii ar fi avut un barometru, adică un aparat care vesteşte vremea, ei nu s'ar fi încumetat să facă o călătorie atât de riscantă, decât doar dacă Mântuitorul le-ar fi poruncit anume. Ba nişte oameni superstiţioşi ar fi putut să spună dela început că acea călătorie nu putea să se sfârşească cu bine. Nu erau în corabie 13 persoane, deci un număr „nenorocos"? La început, călătoria a fost liniştită. Mai târziu însă, când corabia a ajuns în mijlocul mării, călătoria a devenit foarte grea. Un vânt puternic a stârnit o furtună mare. Valuri năpraznice şi uriaşe ameninţau, din clipă în clipă, să-i înghită. Corabia ajunsese jucăria valurilor. Ucenicii, deşi erau pescari de meserie, obişnuiţi de mici să umble cu corabia, totuşi se simţiau neputincioşi şi nu ştiau ce să mai facă. Aşa uragan cumplit nu mai văzuseră. Nici iscusinţa lor de vechi corăbieri, nici forţa fizică nu le mai puteau ajuta. Toate încordările lor păreau zadarnice, orice nădejde de scăpare prin propriile lor puteri era pierdută.[1]

Unde era şi ce făcea Mântuitorul în aceste clipe de mare groază pentru ucenici? Ceva aproape de necrezut şi nemaipomenit! El stătea tocmai înapoia corăbiei şi dormea, parcă aidoma cu cele cuprinse în versul pomenit. De sigur că această purtare a Mântuitorului părea cu totul de neînţeles pentru ucenici: El să doarmă liniştit, ca şi când totul ar fi fost în cea mai deplină ordine! In timp ce valurile mugeau cu furie iar ucenicii se găseau în situaţia cea mai grea, Mântuitorul dormea. Cum se poate ca Iisus să se arate deodată aşa de nepăsător faţă de soarta uce-

[1] Th. Spörri: Von Mut des Glaubens, p. 52.

nicilor săi? Nu-i de mirare, deci, dacă ei, oarecum supăraţi, l-au deşteptat zicând: „Invăţătorule, n'ai grije că pierim?"

A fost de ajuns ca ucenicii să ceară ajutorul Mântuitorului şi El numai decât s'a sculat, a certat vântul şi porunci mării: „Taci! Conteneşte!" Şi minunea s'a împlinit. „Şi vântul s'a potolit şi s'a făcut linişte mare". Parcă-i vedem după această minune pe ucenici cum s'au simţit de ruşinaţi, încât şi-au plecat umiliţi ochii în jos, ne mai putând să mai spună o vorbă. Liniştea care cuprinsese totul, a fost întreruptă de Mântuitorul. El începu să le vorbească, însă nu ca să-i mângăie pentru frica prin care au trecut, nici ca să-i încurajeze, ci ca să-i certe, zicându-le mâhnit: „Pentru ce sunteţi aşa de fricoşi? Cum de nu aveţi credinţă?"

Abia acum ucenicii s'au desmetecit şi şi-au dat seama că ei au fost supuşi la un mare examen de credinţă. Dar tocmai aici e locul să ne întrebăm şi noi: A fost întemeiată mustrarea făcută de Mântuitorul ucenicilor? De sigur că da. Dar ne întrebăm iarăşi: Oare spaima ucenicilor n'a fost şi ea întemeiată? Care dintre noi, dacă am fi fost în locul lor, n'am fi tremurat la fel şi nu ne-am fi înspăimântat tot aşa de mult? Fără îndoială căci nici noi n'am fi fost mai curajoşi decât ucenicii. Căci frica este legată de om ca umbra. Şi apoi, nici unul din ei nu putea să prevadă că vor scăpa din o atât de mare primejdie, aşa de repede şi de uşor.

Noi suntem datori să ne păstrăm credinţa tare chiar şi în împrejurările cele mai grele. Dar a avea credinţă încât să muţi şi munţii nu însemnează că prin aceasta eşti şi nemuritor, că vei scăpa cu bine ori când, ori unde şi din orice primejdie. Nu întotdeauna Dumnezeu scapă dela moarte pe credincioşii săi, cum a scăpat altădată pe Daniil din groapa leilor, căci doar câţi creştini n'au fost mâncaţi de lei în circurile romane. Dumnezeu a scăpat odată pe cei 3 copii din Babilon din flăcările focului. Dar de atunci câţi copii n'au murit mistuiţi de flăcări! Sf. Apostol Pavel a scăpat dela moarte deşi a fost muşcat de o viperă. Dar de atunci câţi n'au murit şi nu mor muşcaţi de vipere, fără ca Dumnezeu totuşi să intervină. Ucenicii au

scăpat pe marea Tiberiadei dela naufragiu și dela înec sigur printr'o minune, dar de atunci câți n'au pierit și nu pier, pe mări și pe oceane, înghițiți de valuri!

Dar dacă Dumnezeu nu scapă întotdeauna din primejdia morții pe cei credincioși, atunci ne întrebăm: Ce fel de credință a cerut Mântuitorul dela ucenicii săi? Ce credință așteaptă El dela noi?

Mântuitorul ne-a învățat că viața ne este în mâna lui Dumnezeu, că fără știrea și voia Lui nici măcar un fir de păr nu cade din capul nostru. Dar pe lângă credința aceasta în purtarea de grijă a lui Dumnezeu, El mai așteaptă dela noi, cum a așteptat și dela ucenici, o credință deosebită, anumită, în chemarea noastră.

Intr'adevăr, prin Mântuitorul noi am devenit nu numai fiii lui Dumnezeu, ci El ne-a încredințat și cu o anumită chemare în această lume. Fiecare a primit unul sau mai mulți talanți. In privința aceasta, de o mărime unică și deasupra tuturor stă însași misiunea Mântuitorului în lume. Când Mântuitorul se afla în corabie cu ucenicii pe marea Tiberiadei, El se găsea numai la începutul lucrării Sale de mântuire a lumii. Opera lui era încă neîmplinită. Iar ucenicii încă se găseau la începutul pregătirii lor. Ei erau numai ucenici și aveau să devină apostoli. Pentru aceasta ei nu trebuiau să se îndoiască nici o clipă că lucrarea Mântuitorului ar fi putut s'o zădărnicească sau s'o împiedice vreo furtună. Nici o împotrivire nu putea să împiedice pe Mântuitorul să-și împlinească chemarea Sa în lume. Chiar și ei nu puteau să fie mutați din această lume înainte ca să-și fi împlinit rostul lor. Prin urmare, Mântuitorul aștepta dela ei o credință puternică în misiunea Lui și a lor. Când Dumnezeu îți încredințează o misiune în lume, nimenea și nimic nu poate să te împiedice s'o împlinești. Pe sf. Pavel, care primise dela Dumnezeu făgăduința că va merge până la Roma ca să stea înaintea Cezarului, nu l-a putut împiedica nici naufragiul corăbiei, nici mușcătura veninoasă a viperei. Ce liniștit și tare a stat el în mijlocul primejdiilor și furtunilor din Marea Mediterană! (F. Ap. c. 27-28). Așa trebuiau să fie și ucenicii în corabie. De asemenea, de câte ori auzim cum unii „oameni

mari" au scăpat dela moarte sigură ca prin minune. Semn că Dumnezeu i-a ocrotit, fiindcă mai aştepta ceva dela ei. Chiar şi în răsboiul acesta câţi ofiţeri şi soldaţi nu ne-au mărturisit că au scăpat din cele mai mari primejdii, deşi se găseau mereu în linia întâia. Parecă de ei a zis psalmistul: „Cădea-vor mii la stânga ta şi la dreapta ta zeci de mii, iar de tine moartea nu se va apropia" (Ps. 90, 7).

Şi cum fiecare om are dela Dumnezeu o chemare în această lume, aşa fiecare neam îşi are un rost în lume, prevăzut în planul lui Dumnezeu. Şi neamul nostru îşi are chemarea lui. Să credem şi noi în chemarea cu care Dumnezeu a cinstit neamul nostru, să luptăm cu râvnă la împlinirea misiunii lui în lume. Să fim tari în credinţă. Şi, cum a spus I. P. Sf. Mitropolit Nicolae, dacă Dumnezeu a ocrotit neamul nostru şi l-a păstrat printre atâtea primejdii, e semn că mai aşteaptă ceva dela el. Misiunea lui încă nu-i împlinită. Să credem în purtarea de grijă a lui Dumnezeu, să credem în viitorul neamului nostru. Să nu ne fie frică de necazurile ce vin peste noi şi să nu descurajăm, căci: „Morile lui Dumnezeu macină încet, dar macină sigur". Dacă Dumnezeu este cu noi, de cine să ne fie frică?

ATITUDINI

TEMEIURILE ORTODOXE ALE PĂCII VIITOARE

De patru ani de zile neînduplecatul zeu al răsboiului îşi răsfaţă în lume, cu înverşunare crescândă, furiile sale nimicitoare. Astăzi scoarţa planetei arde şi roadele unor costisitoare jertfe de veacuri ale voinţei colective de creaţie zac prăbuşite la pământ, îngropând sub dărâmăturile lor milioane de vieţi omeneşti cari n'au altă vină decât aceea de-a le fi fost ursit să asiste înmărmurite la cea mai violentă încăierare cunoscută până acum.

Pe măsură ce întărâtarea taberelor beligerante sporeşte şi uneltele de luptă tind către apogeul celor mai rafinate posibilităţi de distrugere, creşte şi dorul obştesc după binefacerile păcii ce va trebui să se sălăşluiască iarăşi pe pământ.

Sorocul la care această pace va pune capăt cumplitelor diferende ce stau la obârşia răsboiului actual, nu mai poate fi departe. Dar amănuntul acesta este de mai puţină însemnătate. Important este ca pacea viitoare să fie durabilă, să dăinuiască peste ani şi peste vremi. Instaurarea *ei se poate face şi în chip silnic, prin puterea armelor, prin cruntul drept al celui mai tare. Dar* viabilitatea *ei nu poate fi asigurată de nici unul dintre instrumentele utilizate în purtarea răsboaielor. Ea reclamă temelia de neclătinat a* consimţământului obştesc. *Ea este o problemă de ordin eminamente* sufletesc. *Orice considerente cari nu servesc fundamentarea sufletească a păcii viitoare, ori cât de ispititoare ar fi ele, nu vor isbuti decât să refuze omenirii actuale suprema binefacere după care tânjeşte inima ei sfâşiată.*

Problema reorganizării lumii, care se va face după încetarea ostilităţilor, preocupă încă de-acum, în cea mai largă măsură, cercurile conducătoare de pretutindeni. Cele bisericeşti, cu atât mai vârtos. Căci Biserica creştină, mai mult decât cele mai umanitare şi mai generoase concepţii politice experimentate vreodată în istoria seminţiilor pământului, serveşte cu ireproşabilă fidelitate pacea şi bunăvoirea între oameni. Misiunea ei de căpetenie, în orice împrejurări, zace în conservarea acestei bunevoiri şi'n adâncirea ei. Iar când neînţelegerile periodice dintre popoare compromit pacea ce trebue să domnească între toţi oamenii, tot Biserica este aceea care intervine în scopul restaurării ei. Glasul lui Dumnezeu şi vrerile norodului de rând vorbesc prin graiul ei făcător de pace, căci nici Dumnezeu şi nici mulţimile anonime nu iubesc sângeroasele manifestări răsboinice, mai ales când ele încetează să mai fie sabie ridicată împotriva răului obiectiv.

Biserica ortodoxă română, mai mult decât celelalte ramuri ale creştinătăţii luptătoare, trebuia să spună un cuvânt autorizat în această problemă. Caracterul ei determinant de „biserică a poporului", vădit cu prisosinţă dealungul întregei sale istorii, o califica îndeajuns pentru

această misiune spinoasă şi plină de înfricoşate răspunderi, chiar dacă am nesocoti greutăţile de toţi ştiute cari se pun, în vremuri excepţionale, deacurmezişul dreptului firesc al obştei de-aşi rosti fără reticenţe cuvântul în chestiunile privitoare la destinul ei.

Acest cuvânt autorizat îl avem acum. Rostit la şedinţa inaugurală a lucrărilor Adunării eparhiale din acest an a Arhiepiscopiei ortodoxe române de Alba-Iulia şi Sibiu, el a făcut ocolul presei noastre de toate categoriile, iar ca mâine va răsbate peste hotare, în câteva versiuni accesibile tuturor naţiunilor culte. Noi îl aşternem cu emoţie şi recunoştinţă în fruntea fascicolului acestuia, încredinţaţi fiind că el reprezintă ceva mai mult decât „un glas din sânul Bisericii ortodoxe române", cum l-a calificat cu creştinească modestie autorul lui: însaşi atitudinea firească *a Ortodoxiei naţionale în problema păcii popoarelor.*

Faptul că această atitudine a fost formulată de către I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, nu va surprinde pe nimeni. Inaltul Ierarh a dat şi până acum — şi anume, ori de câteori împrejurările i-o cereau — suficiente dovezi de curaj intelectual şi de clară viziune în analizarea şi soluţionarea creştinească a problemelor cruciale cari frământă inima veacului acestuia. Iar dreptul la viaţă liberă şi independentă al Neamului nostru a fost afirmat de către I. P. Sf. Sa, mai ales în anii de cumpănă ai răsboiului, cu toată vigoarea unei personalităţi de indiscutabil prestigiu intelectual şi moral.

Ne putem dispensa de orice zăbavă exegetică asupra acestei ferme luări de poziţie faţă de problema organizării păcii viitoare. Cuvântul I. P. Sf. Sale este pe cât de limpede în expunere, pe-atât de categoric în soluţii. La temelia păcii popoarelor, pentru ca aceasta să aibă viabilitatea dorită de întreaga omenire în suferinţă, trebue să fie aşezate prescripţiile riguroase ale Eticei sociale creştine: respectul libertăţii personale şi naţionale, *spiritul de* comuniune interstatală *alimentat de preţuirea şi ajutorarea reciprocă, şi mai presus de toate instaurarea unei cât mai depline* dreptăţi sociale, *cu îngrădirea tendinţelor capitaliste şi asanarea pauperismului. Numai în aceste condiţiuni se poate reface şi cimenta echilibrul interstatal, atât de grav sdruncinat de volburile răsboiului actual.*

I. P. Sf. Mitropolit Nicolae îşi exprimă nădejdea că va veni vremea când vor putea fi reluate bunele legături dintre diferitele grupări ale Bisericii creştine, „pentru ca întreaga creştinătate să poată da o formulare comună şi plină de autoritate concepţiei sale despre înfăptuirea păcii mult aşteptate".

Până atunci, noi rămânem fideli principiilor „generale şi minimale cari trebue avute în vedere la încheierea păcii", articulate în cuvântarea I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului. Şi după aceea, cu atât mai vârtos, căci nu ne putem imagina ce altă atitudine ar putea lua creştinătatea luptătoare faţă de problema păcii popoarelor, chiar dacă ne va fi rânduit de Dumnezeu să asistăm la întrunirea de mult aşteptatului sobor „a toată lumea".

Dr. GRIGORIE T. MARCU

MIŞCAREA LITERARĂ

Dr. *Petru Rezuş:* CURS DE TEOLOGIE FUNDAMENTALĂ. Caransebeş, Tip. Diecezana 1942, p. 622.

Apariţia acestei lucrări constitue un eveniment: este cel dintâi *Curs* de Teologie fundamentală ortodoxă care apare în limba română. Dintre câţi profesori de Apologetică am avut până astăzi, nici unul nu şi-a publicat cursurile în întregime. A. Comoroşan a făcut din Apologetică o introducere în Dogmatică; Păr. I. Mihălcescu a publicat numai un volum din *Cursul* de Teologie fundamentală pe care l-a ţinut la Facultatea de Teologie din Bucureşti; dl prof. Ioan G. Savin a ajuns cu publicarea cursurilor de Apologetică abia până la „argumentul cosmologic". Diferitele monografii, articole şi studii apologetice publicate prin foi şi reviste, precum şi manualele de Apologetică, sunt numai începuturi, departe de a putea satisface trebuinţele de ordin apologetic ale religiei creştine ortodoxe.

Părintele profesor de Apologetică dela Academia de Teologie din Caransebeş, Petru Rezuş, este cel dintâi care are meritul de a da Teologiei ortodoxe române un *curs* complect de Teologie fundamentală. Ce este şi mai interesant: Sfinţia Sa îşi publică cursurile abia după câţiva ani dela începutul carierei didactice, şi nu cum se face, de obiceiu, la sfârşit, sau niciodată. Dovadă că e un profesor bine pregătit, muncitor, entusiast şi cu simţ de răspundere pentru catedra la care profesează.

Este o notă slabă pentru cei mai mulţi dintre dascălii noştri de Teologie, unii oameni de mare prestigiu cărturăresc, care îmbătrânesc şi trec la „binemeritata pensie", fără să-şi publice cursurile, încât trebue să te simţi jenat că nu poţi avea în librărie, gata de recomandat, nici o Dogmatică, nici o Apologetică, nici o Morală, nici o Omiletică, nici o Pastorală, nici o Sectologie, nici o Catehetică, scrise de teologi *români*, pentru trebuinţele studiilor universitare. Din acest punct de vedere meritul părintelui prof. P. Rezuş este incontestabil. Inceputul făcut de Sfinţia Sa trebue să fie o chemare către dascălii de Teologie *să-şi publice cursurile*, să facă eforturi mai mari pentru scrierea lor şi să depună jertfe pentru editarea lor.

Cineva a făcut observaţia că teologia românească va avea o desvoltare prin salturi: dela operele cele mai modeste, populare şi manuale de liceu, la cele mai pretenţioase şi voluminoase opere teologice. Nu vom avea lucrări de legătură între începuturi şi culmi.

Părintele Rezuş face — pentru Apologetică — această legătură necesară, de mare importanţă atât pentru sistemul disciplinei Apologeticei,

cât şi pentru cuprinsul şi tratarea problemelor ei, care toate se cer discutate şi limpezite.

Din toate aceste puncte de vedere principiale, strădania părintelui Rezuş merită elogiu.

In special, dacă trecem la analiza operei, constatăm că e lucrată sistematic, ştiinţific, academic. Cuprinde pe lângă introducere, patru părţi: despre Dumnezeu, nemurirea sufletului, revelaţiunea divină şi religia creştină, la cari se adaogă şi a cincea, despre Biserica ortodoxă.

In *Introducere* autorul se ocupă cu definiţia, obiectul, principiul noetic (raţiunea), metodele, sistemele, disciplinele auxiliare ale Apologeticei; raportul Teologiei fundamentale cu filosofia şi cu ştiinţa; scopul, însemnătatea, istoricul şi literatura Apologeticei (p. 9—53).

Partea I, tratează despre *existenţa personală a lui Dumnezeu*: despre posibilitatea cunoaşterii lui Dumnezeu, despre certitudinea cunoaşterii religioase şi despre sistemele noetice potrivnice cunoaşterii religioase (scepticismul, pozitivismul, criticismul, agnosticismul, misticismul, ontologismul, inneismul, intuiţionismul şi pragmatismul), despre dovedirea existenţei lui Dumnezeu, proba ontologică şi argumentele cosmologice (argumentul mişcării, contingenţei, entropologic, gravitaţional, nomologic şi teleologic) şi antropologice (argumentul psihologic, moral şi istoric), despre creaţie, despre providenţă şi despre sistemele noetice contrare monoteismului: ateismul, materialismul, politeismul, dualismul, panteismul şi deismul (p. 57—240).

Partea II, despre *nemurirea sufletului*, se ocupă cu dualismul antropologic, cu existenţa, spiritualitatea, libertatea şi nemurirea sufletului, cu raportul dintre trup şi suflet, cu deosebirile dintre om şi animal; cu dovezile pentru susţinerea indeterminismului şi combaterea determinismului; cu argumentele pentru nemurirea sufletului (argumentul ontologic sau metafizic, teologic sau psihologic, moral şi istoric). Apoi tratează despre originea şi crearea trupului omenesc, despre darvinismul antropologic şi despre unitatea şi antichitatea speciei umane (p. 243—334).

Partea III, despre *revelaţiunea divină*, se ocupă de noţiunea, definirea, împărţirea, posibilitatea, necesitatea şi cognoscibilitatea descoperirii dumnezeeşti; de criteriile revelaţiunii: minunile şi profeţiile, desvoltarea istorică şi izvoarele revelaţiunii (Sf. Scriptură şi Sf. Tradiţiune), fundamentarea istorică a creştinismului: personalitatea, mesianitatea, divinitatea Mântuitorului, minunile şi profeţiile Mântuitorului, martirajul creştin şi valoarea lui apologetică (p. 337—456).

Partea IV, despre *religia creştină*, tratează despre fiinţa religiei (noţiunea, definirea, etimologia şi teoriile despre fiinţa religiei: sociologismul, psihologismul, esteticismul şi apriorismul revelaţional), originea religiei, ipotezele raţionaliste despre originea religiei: frica, înşelăciunea şi autoînşelăciunea, şi cele raţionaliste-evoluţioniste despre originea religiei: animismul, naturismul, tabuismul, totemismul, ma-

gismul, fetişismul, henoteismul, egoismul fantesist al lui Feuerbach şi L. Blaga), universalitatea şi necesitatea religiei: religiile mari anticreştine: iudaismul, mahomedanismul, taoismul, confucianismul, zoroastrismul, mitracismul, vedismul, brahmanismul, budismul, hinduismul, şi încheie cu un capitol despre religia viitorului, care e creştinismul ortodox (p. 459—574).

Ca *adaos* la lucrare, autorul vorbeşte despre *Biserica ortodoxă:* definirea, întemeierea, vizibilitatea, calităţile, ierarhia, infailibilitatea, forma de conducere, scopul, necesitatea şi însemnătatea Bisericii ortodoxe (p. 577—594).

Un indice de materii şi altul de nume precedează tabla cuprinsului lucrării (p. 595—621).

Acesta e, schiţat, cuprinsul lucrării, cuprins care de altfel a devenit clasic în orice tratat de Teologie fundamentală.

Lucrarea este incontestabil de merit. Autorul are spirit critic de observaţie şi e la curent cu problemele Teologiei fundamentale. In deosebi e bine informat asupra filosofiei române contimporane, din cuprinsul căreia citează şi laudă ce se cuvine şi ne pune în gardă asupra erorilor pe care le reprezintă şi pe care ştie să le arate cu degetul la tot pasul, limpede şi cu tot curajul. Nu uită să denunţe ipoteza eclectică şi să critice poziţia ateistă pe care se aşează „filosoful de ample creaţii necredincioase Lucian Blaga", când vorbeşte în recenta sa lucrare „Religie şi spirit" despre fenomenul religios.

„Dintr'odată colaborează, aşa dar — conclude părintele Rezuş (p. 517) — în această filosofie religioasă a lui Lucian Blaga, la rezolvarea fenomenului religios, următoarele ipoteze clasice şi moderne asupra originii şi fiinţei religiei: *înşelăciunea şi autoînşelăciunea* (omul crează noţiunea, o foloseşte, autoînşelându-se apoi înşelând pe alţii), *psihologismul* (religia este o creaţie exclusivă a sufletului omenesc, fără obiectivitate supranaturală divină), *naturalismul evoluţionistic* (religia este considerată ca o apariţie naturală ce evoluiază), *fantezia* şi egoismul feuerbachian (omul crează religia datorită egoismului — spre a-şi explica existenţa şi îmbunătăţi soarta — cât şi datorită fanteziei, cu care el depăşeşte starea normală şi actuală plină de contingenţe)".

Părintele P. Rezuş are în unele părţi ale Cursului de Teologie fundamentală şi sistematizări personale, care însă nu sunt totdeauna cele mai potrivite. De pildă: a trata fiinţa, originea, universalitatea, necesitatea şi istoria religiilor sub titlul „Religia creştină," ceea ce nu se potriveşte. Credem că era mai potrivit să *înceapă* cu acest capitol de Apologetică, decât să încheie. Aceasta din însaşi definiţia Apologeticei, care e disciplina teologică menită a *expune şi apăra religia creştină ortodoxă.* De îndată se pune deci întrebarea: *Ce e religia?...*, şi din răspunsul ei mergem mai departe, să vorbim: despre Dumnezeu (Teologia), despre lume (cosmologia), despre om (antropologia), despre revelaţie, despre divinitatea Mântuitorului, ca să încheiem cu

religia creştină şi cu Biserica ortodoxă. Iar *Biserica ortodoxă* nu este adaosul, ci concluzia Apologeticei. Capitolul acesta final face parte integrantă din Apologetică. In cuprinsul lui avem să vorbim despre valoarea culturală şi meritele istorice ale creştinismului în general şi ale Ortodoxiei în special. Facem cu alte cuvinte apologia Ortodoxiei, care aparţine întâi de toate Apologeticei.

Sunt şi alte obiecţiuni de făcut, care la o nouă ediţie a lucrării se vor putea lua în considerare, şi anume: în partea introductivă se tratează prea pe scurt raportul dintre teologie şi filosofie şi mai ales raportul dintre teologie şi ştiinţă, iar cap. despre raportul dintre teologie şi artă lipseşte. In partea I autorul vorbeşte sub titlul: „Despre cunoaşterea lui Dumnezeu", despre altceva (p. 60—63), tratează prea pe scurt despre teoriile cosmogonice, mai ales despre ipoteza Kant-Laplace (p. 193), care se cerea supusă unor expuneri mai temeinice; combate prea pe scurt ateismul (p. 223) şi mai ales darvinismul antropologic (p. 311—321) dela care începe şi sfârşeşte întreg conflictul dintre religie şi ştiinţă; poate că trebuia scris mai pe larg despre aberaţiile spiritiste, ocultiste (p. 406—447). De tot sumar e capitolul despre „fundamentarea istorică pozitivă a creştinismului": personalitatea, mesianitatea, divinitatea, minunile şi profeţiile Mântuitorului (p. 429—444). Partea IV, despre religie (p. 459—559), trebue mutată întreagă la început (partea I) şi în locul ei se cere desvoltat capitolul adevărat şi bine întitulat despre „religia creştină", care precum am spus a fost tratată prea sumar (p. 429—444).

Credem de asemenea că e greşit spus că „Biserica pătimitoare" se numeşte aşa pentru că „sufere pedepsele de după judecata particulară" (p. 578). Aşa ceva ne-ar sili să admitem purgatorul. Biserica e pătimitoare deoarece sufere prigoanele ca şi Mântuitorul Hristos crucea. Apoi infailibilitatea Bisericii nu are de scop o pază „intolerantă" (p. 585), ci reprezintă o prerogativă de indefectibilitate de la adevărul şi misiunea ce o are de îndeplinit în lume. In ce priveşte forma de guvernare a Bisericii ortodoxe e mai bine să fie numită *ierarhică*, hristocratică sau pnevmatocratică, şi nu „aristocratică" (p. 587), deoarece „aristocraţia" titlurilor n'a reprezentat în istorie totdeauna şi aristocraţia spiritului, din care pricină cuvântul nu mai are puritatea pe care ar trebui să o aibă; ca şi „aristocraţia", el sufere de impurităţi.

Am făcut aceste obiecţiuni dintr'o strictă obiectivitate şi probitate ştiinţifică. Dar ele sunt prea mici ca să poată pune în umbră valoarea unei opere masive şi truda unui om plin de idealism şi de entusiasm. Cele peste 600 pagini mari ale lucrării cuprind atâtea părţi bune, atâta muncă, atâta pricepere şi atâtea cunoştinţe, încât măruntele observaţii care i se pot face sunt infime şi disparente, ca şi umbrele clădirilor mari faţă de soliditatea lor.

Faţă de lucrările anterioare, lucrarea aceasta a Părintelui prof. Petru Rezuş înfăţişează o evoluţie în bine, neaşteptat de mulţumitoare.

Nu mai întâlnim în ea nici greutatea frazelor bombastice, nici terminologia provincială care abundă în lucrările anterioare. Stilul Sfinției Sale în scurtă vreme va dobândi limpezimea, forța și frumusețea pe care le reclamă pregătirea sa teologică în țară și în străinătate.

Preot Dr. ILARION V. FELEA

⊛

Șerban Ionescu, Profesor la Facultatea de Teologie din București: TEMEIURILE UNEI ORDINE MORALE (Extras din Buletinul Academiei de Științe Morale și Politice, 1 IV 1942-1943). București, Tip. Remus Cioflec 1943, p. 20.

Marele merit al dlui prof. Șerban Ionescu este strădania necontenită de a revărsa luminile adevărului ortodox asupra frământărilor și problemelor sociale contimporane. Intr'un veac dominat de perspective sociale, cu corelativele lor economic-politice, opera aceasta este de o utilitate și o necesitate evidentă. Căci ea răsare din certitudinea că singura salvare a veacului este în valorile morale și sociale ale creștinismului. Este un glas care trebuie să se audă la această răspântie de vârtej și furtună a istoriei.

Broșura aceasta se înșiruie pe aceeaș linie corelativ-creștină (e o comunicare ținută la Academia de Științe Morale și Politice în 25 Februarie 1943). Ea nu vrea să fie nici visul irealizabil al unei utopii, nici planul amănunțit al unui om de stat sau reformator social (p. 3), ci vrea să mărturisească despre temeiurile reale ale unei ordine morale europene, cu adevărat salvatoare. Și soluția pe care o indică atât „fondul moral ancestral al poporului românesc", cât și experiențele trecutului, este infuziunea principiilor juridice-politice-economice cu duhul creștin al dreptății și iubirii față de aproapele. De sigur bolșevismul n'a putut desființa realitățile firii (statul, clasele sociale, capitalul, proprietatea individuală, familia, religia) și a devenit un stat tiranic, totalitarist și absolutist, cu revendicări de imperialism" în care nu mai poate fi vorba de „năzuințe socialiste" (p. 6). O solidarizare a Europei împotriva acestei amenințări asiatice este un imperativ de sine înțeles. Pe ce temeiuri? Există scriitori cari propovăduesc un pesimism accentuat în ceea ce privește viitorul Europei (O. Spengler, L. Bauer, Bretano, ș. a.), totuși credința într'o ordine mai bună este o „tradiție" a spiritului european, o tradiție care trebuie să-și găsească odată și o înfăptuire concretă mai durabilă. După ce enumeră planurile de pacificare a Europei (Dante, Campanella, Hugo Grotius, Leibnitz, Wiliam Pen, J. J. Rousseau, Bentham, ș. a. până la Societatea Națiunilor), autorul zăbovește asupra principiilor cuprinse în lucrarea filosofului german Immanuel Kant, Zum evigen Frieden: 1. Temeinicirea unirii dintre națiuni pe valorile morale; înlocuirea diplomației „rațiunii viclene" cu o diplomație morală. Politica trebue să fie o *politică morală*. Divorțul dintre morală și politică trebuie să înceteze (p. 10-11). 2. „Considerarea statelor între ele ca *scopuri în sine* și nu ca mijloace de exploatat în beneficiul altora" (p. 12), adică

egalitatea morală şi politică (suveranitate şi libertate) a naţiunilor mari şi mici. Corelat: federalizarea naţiunilor şi supunerea diferendelor dintre ele unui tribunal superior. Aceste principii sunt valabile şi pentru organizarea Europei de azi şi de mâine: 1. O îmbinare a *etnicului* cu *eticul* (p. 14-15); 2. „*O suveranitate limitată* a statului" necesară pentru „aplicarea *dreptului internaţional dintre state*" (p. 15). 3. Subordonarea economicului poruncii *iubirii de aproapele*, transformarea capitalului în capital social, spre folosul comunităţii, nu al exploatatorului.

„Eticul înglobează şi economicul" (p. 18), afirmă în mod just autorul. El nu mai ghidează forţele economice [funcţie negativă], ci le pune „în slujba binelui social" [funcţie pozitivă]. Dă exemplu: *cooperaţia*, isvorîtă din iubirea creştină care nu poate exista decât prin aceeaş iubire creştină. „Dreptatea în sine reprezintă un minim de iubire socială, pe când iubirea creştină reprezintă un maximum de dreptate juridică" [p. 14], se exprimă aşa de adevărat şi pregnant dl Şerban Ionescu. Ordinea socială e imposibilă fără temelia dreptăţii şi iubirii creştine. Altfel, fără înaltele valori ale eticei creştine, lumea se va prăbuşi din nou, iar prăbuşirea ei va fi totală şi iremediabilă" [p. 20]. Totuşi jertfa actuală a neamurilor ne îndreptăţeşte să credem într'o lume mai bună, mai dreaptă şi mai fericită.

Sunt adevăruri esenţiale pentru orientările de azi. Dacă adăogăm că, fără a pierde din sobrietatea ştiinţifică, expunerea lor vibrează de căldura convingerii şi a optimismului creştin, avem imaginea deplină a acestei noui prezentări de atitudine ortodoxă şi românească în faţa marilor vâltori ale vremii. E atitudinea cuminte şi înţeleaptă a adevărului veşnic, singura salvare din vaerul veacului de acum.

Diacon NICOLAE MLADIN

Preot *Dumitru Călugăr*: PREOCUPĂRI CATEHETICE („Seria Didactică" Nr. 14). Sibiu, Tipografia Arhidiecezană 1944, p. 100. Preţul Lei 200.—

Cred că puţini dascăli nu cunosc cele două volume de metodica Religiei „*Hristos în şcoală*" ale Păr. D. C. Anul acesta, ele se complectează prin lucrarea de mai sus, rod al experienţei, al dragostei de copii şi al temeinicei pregătiri religioase şi pedagogice a autorului.

Părintele D. C. crede în puterea educaţiei, a unei educaţii armonice şi integrale, care să realizeze personalitatea morală creştină ortodoxă.

In cadrul acestei educaţii, cea religioasă are o importanţă covârşitoare. Dacă desăvârşirea morală este greu de realizat, formarea caracterelor morale, care să stea în slujba personalităţii morale creştine, este totuşi cu putinţă. Lucrarea de faţă se referă la educaţia religioasă din şcoala primară, care urmăreşte dăltuirea însuşirilor pe care să se bazeze caracterul moral. Autorul arată dela început câ-

teva condiții pe care trebue să le îndeplinească educația religioasă: Școala trebue să facă legătură cu educația religioasă primită în familie; să țină seamă de mediul din care vin copiii; să accentuieze dragostea creștină; să nu se confunde cu moralizarea; să provoace concentrări meditative și trăire intensă a lecțiilor; să aplice învățământul în viața de toate zilele, căci învățământul religios nu trebue să se adreseze numai intelectului, ci mai ales afectivității, trăirii.

Intre mijloacele educației religioase, *rugăciunea* primează. Școala are obligația să-l învețe pe copil să trăiască rugăciunea, ori de ce natură ar fi ea, să-i deștepte nevoia ei, a unei rugăciuni desinteresate, de totală dăruire.

Clar și frumos analizate sunt momentele psihologice ale lecției de religie. Nu contează numărul și numirea treptelor formale, ci rostul lor, bine înțeles. Consideră predarea — tratarea — ca punctul culminant al lecției. Ea se face prin povestire, care trebue să fie clară, curgătoare, emotivă, trăită de dascăl și elev. Icoanele și tablourile religioase servesc învățământul Religiei pentru intuirea anumitor lecții. Alt moment important este aprofundarea — aprecierea — care trebue să cuprindă clipe de liniște, de meditație.

In sfârșit, insistă asupra aplicării — încheierii — care de cele mai multe ori rămâne tot teorie.

Succesul lecțiilor — și mai ales al celor de Religie — depinde însă de propunător. Atitudinea lui în școală și'n afară să fie caracterizată prin moralitate, obiectivitate, printr'o convingere fermă în superioritatea misiunii sale. Catehetul să fie pururea senin, îngăduitor, răbdător, înțelegător, entuziast, iubitor de bine și de copii. Să fie o *personalitate,* căci „spun popoare, regi și vremi că din câte bunuri avem, personalitatea este bunul suprem" (Goethe).

Arată apoi obligația pregătirii temeinice a lecțiilor, atitudinea în timpul predării, mimica și tonul.

Invățământul religios înglobează în sine, pe lângă teorie, convingere, și practică deprinderile morale, căci adevăratului creștin ortodox i se cere *credință* și *fapte.* Deprinderile ușurează copilului drumul vieții.

Efectul învățământului religios este hotărît și de condițiile în care se desfășoară. O clasă frumos împodobită, cu icoane și candelă aprinsă, îmbie mai mult la meditație și dă impresia vieții dintr'un cămin fericit.

Corelația Religiei cu celelalte obiecte, locul în orar, durata lecției, manualele, contribuesc deasemenea la bunele rezultate. Alt mijloc de educație religioasă este „carnetul de religie", în care elevii își însemnează ideea generală a lecției, sau chiar schița ei. Accentuiază deasemenea importanța textelor, citatelor biblice și articolelor de credință, care dau lecției aspectul atrăgător al unei predici și care se pare a fi fost uitate în ultima vreme.

„Preocupările Catehetice" ale Păr. D. C. alcătuesc o expunere organică de considerații pedagogice și didactice, înfățișate într'o formă simplă, clară și afectivă.

Sunt o dăruire pentru fericirea „celor mici", a căror viață sufletească o înțelege din plin, atrăgând mereu atenția: *„să nu uităm sufletul copilului, sufletul nostru de ieri"*.

Cuvinte de aleasă prețuire cuprinde de altfel și prefața Păr. Prof. Dr. Grigorie T. Marcu.

Cei ce ne străduim să dăm altora lumină, din toată inima și cu tot dragul ne bucurăm de apariția acestei cărți de Pedagogie religioasă creștină.

Prof. SEPTIMIA P. GHERMAN

Prof. *Dr. L. G. Munteanu*: VIAȚA SFÂNTULUI APOSTOL ȘI EVANGHELIST IOAN (Colecția „Cărțile Vieții"). Cluj, Editura Episcopiei ortodoxe române 1943, p. 248.

Incă o bucurie venită de dincolo de dealul durerilor: a treisprezecea lucrare din mult grăitoarea colecție „Cărțile Vieții" de sub oblăduirea luminatului nostru Ierarh P. Sf. Nicolae Colan al Clujului.

Bucuria aceasta ne-o aduce neobositul Păr. Prof. Dr. L. G. Munteanu, cel ce, după lucrările anterioare: „Viața Mântuitorului nostru Iisus Hristos" și „Viața Sfântului Apostol Pavel", vine acum să ne descopere, în aceeași formă ușoară și clară, figura senină și îngerească a celui mai tânăr și mai iubit ucenic al Domnului. El este întâiul care-i urmează Mântuitorului cu o dragoste neasemuită, întâiul care recunoaște în persoana lui Iisus pe Mesia cel proorocit de-atâta timp și rămâne ultimul lângă El, însoțindu-l trupește și sufletește în tot timpul suferințelor Lui, plângând întristat la picioarele Crucii însângerate. Ioan va rămânea deapururi „Apostolul dintâiu". Prin dragostea sa nemărginită, el isbutește să pătrundă ca nimeni altul tot adâncul dumnezeeștilor învățături ale Mântuitorului. Numai prin această dragoste sfântă e în stare să dovedească lumii realitatea naturii dumnezeești a Mântuitorului, existența din veci a Logosului și cum în sfârșit, la plinirea vremii „Cuvântul trup s'a făcut și s'a sălășluit între noi" (1, 14). „Desigur aceea înălțime și mărire proprie Mântuitorului, precum ne-o înfățișează Evanghelia lui Ioan, n'a fost ascunsă nici celorlalți ucenici, însă numai Ioan este în stare s'o înfățișeze" (p. 26). Și aceasta numai din cauza iubirii neasemuite față de Mântuitorul, care freamătă în toată ființa sa. Numai iubirea desmărginită este în stare să dea asemenea puteri uriașe de pătrundere și răsfrângere în acelaș timp. Numai această minune sfântă poate înălța sufletele, ridicându-le dincolo de cele văzute, „unde nu este durere, nici întristare, nici suspin, ci viață fără de sfârșit". Apostolul iubirii a murit la adânci bătrânețe, când nemaiputând cuvânta oamenilor, le șoptea numai tremurând: „Fiilor, iubiți-vă unul pe altul".

Dar şi Mântuitorul l-a iubit pe Ioan în chip deosebit, arătându-i în multe împrejurări semnele dumnezeeştii Sale iubiri. Pe el l-a ţinut Mântuitorul cu capul răzimat de pieptul Său la Cina cea de taină şi tot pe el l-a socotit vrednic a-i încredinţa în cele mai grele clipe pe sf. Fecioară Maria. Biserica primară îl numeşte pe Ioan „iubitul Domnului".

Revenind acum asupra cărţii Păr. Prof. Dr. L. G. Munteanu, este uşor de înţeles de ce P. C. Sa a lucrat tocmai viaţa sf. Apoştol Ioan, cu care a complectat triologia sfântă de care am amintit la început. Mântuitorul, Pavel şi Ioan sunt seva permanentă a Bisericii creştine. Capul Bisericii şi cei doi pilaştrii: Pavel al energiei şi ştiinţei, iar Ioan al iubirii şi înţelepciunii, dinamizează viaţa creştină în orice veac şi în orice împrejurare.

Iată scheletul celor patru părţi ale cărţii:

I. *Inainte de a cunoaşte pe Mântuitorul*, cuprinzând câteva date sumare despre familia şi copilăria sf. Apostol Ioan, precum şi ucenicia sa la sf. Ioan Botezătorul.

II. *Ucenic al Domnului*, unde ni se arată împrejurările în cari Ioan, părăsind pe Inaintemergătorul, urmează Mântuitorului, pe care iubindu-L ca nimeni altul, îi pătrunde învăţăturile în chip deosebit.

III. *După înălţarea Mântuitorului.* Aici ni se înfăţişează propovăduirea sa în Ierusalim şi Palestina, organizarea Bisericii din Efes, exilarea în insula Patmos şi scrierile sale în ordine cronologică: Apocalipsa, Evanghelia şi cele 3 epistole.

IV. *Sfârşitul vieţii Apostolului Ioan*, cu un *„Adaos"* în care se stabileşte adevărul: cine a scris Apocalipsa şi Evanghelia a patra, făcându-se o scurtă tălmăcire a Apocalipsei.

Munca şi strădania deosebită a Păr. Prof. Dr. L. G. Munteanu şi a tuturor celor ce lucrează de sârg pentru Biserica noastră dreptmăritoare de dincolo de dealul Feleacului, este de nepreţuit. Propovăduirea lui Hristos şi a ucenicilor Lui nu o poate nimeni stingheri. Este o carte scrisă pentru obştea dreptcredincioasă şi constitue o unealtă preţioasă prin care Biserica grăieşte şi ţine contactul de fiecare clipă cu poporul. Considerând aparatul ştiinţific care-i stă la bază, ea poate servi ca un îndreptar exegetic şi pentru studenţi şi preoţi. Expusă uşor şi clar, lucrarea de faţă va hrăni şi innoi sufleteşte pe toţi cei ce-şi iau osteneala să-i descopere comorile.

MINODORA N. BELEA

Preot *Petru Bogdan:* VIAŢA IN HRISTOS. Predici morale pentru toate Duminecile şi Sărbătorile anului. Arad, Diecezana 1943, p. XVI+475. Preţul Lei 400.—

Necesitatea de-a propovădui pe Hristos s'a ivit deodată cu Biserica Sa cea sfântă, pentru că predica este legată de ea dela începutul fiinţării El. Şi această trebuinţă a crescut şi va spori pe zi ce

trece în raport cu greutăţile pe cari le străbate creştinismul în calea aducerii noroadelor către Hristos şi cu necesităţile sufleteşti ale popoarelor. De aceea predica rostită şi scrisă a cunoscut vremi de înflorire şi declin.

La noi, ca şi aiurea, îndemnuri la predică s'au dat. Şi mai vârtos azi, cu îndrumarea ca ele să fie cât mai hristocentrice. Imi vine în minte sfatul pe care l-a dat — între altele — I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, în anii trecuţi, unui grup de preoţi tineri nou hirotoniţi, înainte de a-i trimite la parohie.

Un preot care în predica sa nu aşază ca centru pe Hristos Domnul nostru — a spus Inaltul Ierarh — se aseamănă cu grădinarul care aşezându-se în mijlocul grădinii sale de pomi pădureţi le strigă acestora: „faceţi roade bune", fără să pună mâna a altoi într'ânşii mlădiţa nobilă şi a le inocula serul aducerii de roade bune. De aceea, cheia succesului în îndreptarea obştei pe calea mântuirii este înainte de toate aşezarea lui Hristos în sufletul credincioşilor şi toate faptele vor fi pline de rod. In aceeaşi direcţie a îndrumat şi P. Sf. Episcop Nicolae Colan al Clujului preoţimea când a fixat cele zece puncte de orientare în predică, dintre cari cel dintâi zice: „Propovăduieşte înţelepciunea lui Hristos nu înţelepciunea oamenilor".

Preoţimea noastră s'a aşezat la treabă. Amvoanele răsună cu vreme şi fără vreme şi vedem că predica este pretutindeni tot mai mult dorită. La Sibiu a apărut acum de curând cartea cu predici „Bune Vestiri" a P. C. Părinte Consilier Dr. Sp. Cândea şi Păr. Z. Oancea. La Cluj au ieşit de sub tipar mai anii trecuţii „Meditaţiile" pline de Hristos ale regretatului Consilier episcopesc Ion Goron.

Vedem din prefaţa cărţii de care ne ocupăm că P. Sf. Episcop Andrei al Aradului, pe temeiul sf. canoane, a îndrumat preoţimea să-şi intensifice activitatea predicatorială, dându-i în acelaş timp schiţe-model pentru predici întocmite în aşa chip ca să ne dea o concepţie deplină şi unitară a doctrinei ortodoxe. Schiţele aceste au fost alcătuite de câţiva preoţi harnici dela centrul eparhial şi publicate în organul oficial „Biserica şi Şcoala".

In felul acesta, P. C. Părinte Dr. Il. V. Felea a tipărit în anul 1942 un volum de predici *doctrinare*: „Duhul Adevărului", premiate de Academia Română şi ajunse acum la a doua ediţie. In anul acesta iese de sub tipar volumul de predici *morale* pe care-l avem în faţă.

Ştim că acum se lucrează la Arad un volum de predici *liturgice*, aşa că nu peste multă vreme ne vom bucura de o frumoasă *trilogie duhovnicească* şi omiletică despre *Dumnezeu, om şi Biserică.*

Cartea de predici scrisă de Păr. P. B. este deci un rod al marei ofensive omiletice pe care o intreprinde preoţimea din Mitropolia Ardealului în propovăduirea lui Hristos.

După ce ne arată însemnătatea predicii originale care duce dela suflet la suflet şi felul cum trebue alcătuită o predică, ne dă 85 pre-

dici cari constitue un ciclu complect pentru toate Duminecile şi sărbătorile anului bisericesc.

Impărţirea lor este aceea a moralei creştine:

I. *Partea generală*

1. Condiţiile realizate de Dumnezeu pentru o trăire creştinească, 29 predici.

2. Activitatea omului în raport cu amintitele condiţiuni realizate de Dumnezeu, 15 predici.

II. *Partea specială*

1. Datorinţele omului faţă de:

a) Dumnezeu

b) aproapele

c) sine însuşi, 41 predici.

După cum se vede, predicile aceste sunt alcătuite după un sistem bine stabilit şi au un plan corect: cu o introducere care stârneşte curiositatea ascultătorului, cu o tratare limpede şi sprijinită pe bogate temeiuri scripturistice, Sf. Tradiţie şi istorioare adecvate subiectului. Are asemănări plastice, pline de idei frământate şi trecute prin suflet.

Din predica părintelui P. B. apare omul în faţa lui Hrtstos şi Hristos în omul înnoit.

Cineva caracteriza odată pe preot aşa: Preotul este acela care vorbeşte în rugăciunile sale cu Hristos despre oameni, iar în cuvântările sale vorbeşte cu oamenii despre Hristos. Caracterizarea aceasta ne grăieşte destul pentru a cunoaşte cum să slujim şi cum să predicăm.

Predicile scrise, ne rămân fără îndoială un isvor de material şi punct de orientare, oricât de iscusit ar fi ele alcătuite. Dar succesul îl realizăm tot numai prin căldura sufletului şi prin antrenarea fiinţei noastre în ele, topiţi fiind în dragostea lui Hristos. Viaţa Lui a fost o predică pe care a început-o la 12 ani, între doctorii legii vechi, şi n'a terminat-o nici acum între noroade.

Cartea păr. P. B. este un rod strălucit al năzuinţelor de propovăduire şi de aceea o recomandăm preoţimii noastre.

Preot NICODIM BELEA

PSALTIREA PROOROCULUI ŞI IMPARATULUI DAVID... Cluj 1943.

Prin purtarea de grije a P. Sf. Sale Nicolae Colan, episcopul Clujului, Vadului şi Feleacului a apărut la Cluj Psaltirea. Tălmăcirea este cea a I. P. Sf. Patriarh Nicodim, ediţia din 1931, pe care o publicase în calitate de episcop stareţ la Mânăstirea Neamţu. In Cluj se tipăreşte în tipografia eparhiei ortodoxe române, editor responsabil fiind Dr. L. G. Munteanu, vrednicul profesor al Academiei teologice. Textul, limba şi ortografia s'au păstrat ca în tipăritura din 1931.

Psaltirea dela Cluj e simpatică şi ca format şi ca executare tehnică.

Apropierea de Domnul prin mijlocirea Psaltirii şi alungarea întunerecului impus de un Stăpân care se fereşte de lumină, este plinirea după care toată făptura suspină.

Prof. Dr. N. NEAGA

PSALTIREA PROOROCULUI ŞI IMPARATULUI DAVID tălmăcită de I. P. Sf. Patriarh Nicodim, Bucureşti 1943, Lei 600.

Psaltirea din 1931 a Episcopului Nicodim, stareţul Mânăstirii Neamţu, a apărut în 12 Octomvrie 1943, în Bucureşti, în a doua ediţie, purtând titlul: Psaltirea proorocului şi împăratului David tălmăcită de I. P. S. D. D. Nicodim, patriarhul Bisericii ortodoxe române, cu aprobarea Sfântului Sinod, în zilele dreptcredinciosului nostru Domn Mihai I Regele României. Editura este a Institutului biblic şi de misiune al Bisericii ortodoxe române.

Psaltirea este înzestrată cu un Cuvânt al Institutului biblic la a doua ediţie. Textul, limba şi ortografia s'au păstrat ca în tipăritura din 1931, numai titlurile mai importante s'au tipărit în culoare roşie. Cuprinsul s'a îmbogăţit cu: Pomelnic şi psalmi cari se citesc în grele împrejurări, asemenea lăsându-se afară chipurile vechi s'au înlocuit cu chipuri şi figuri noui, cu slove începătoare, flori şi podoabe culese din vechile noastre cărţi bisericeşti.

Prof. Dr. N. NEAGA

Das Berneuchener Buch: VOM ANSPRUCH DES EVANGELIUMS AUF DIE KIRCHEN DER REFORMATION. Swerin i. Meckl. Vlg. Friedrich Bahn, p. 182.

O recenzie târzie; cartea e răspunsul unui cerc protestant la criza religioasă a Lutheranismului postbelic. Totuşi o recenzie actuală: cartea marchează o întoarcere a protestantismului spre misterul vieţii creştine. Prima parte descrie criza: Cuvântul lui Dumnezeu a devenit carte (literă), harul divin s'a transformat în lege şi metodă, nădejdea veşnică a fost acoperită cu mărimi terestre, puterea credinţii scade, voinţa de formă a Bisericii se veştejeşte, voinţa de-a pătrunde lumea slăbeşte. Veacul îşi taie cărări în sfera Bisericii; preamărirea opune omului transformarea naţiunii în zeu.

Partea a doua aduce soluţiile. Ideia centrală este: depăşirea moralismului în spiritualism. Realitatea umană, în toate compartimentele ei, trebuie luminată de sensurile vieţii supranaturale: duhul creştin să fructifice, să dea putere şi sens istoriei şi vieţii umane. Se accentuiază în special că istoria protestantismului este istoria disolvării serviciului divin (p. 97). De aici laicizarea vieţii: imposibilitatea sfinţirii ei prin Taine. „Nu este numai una dintre, ci însăşi întrebarea vitală a serviciului divin evanghelic, ca slujba sfintei Euharistii să fie liberată din starea nedemnă de serviciu divin secundar... şi să fie înţeleasă ca adevărata culme de bucurie a întregii vieţii sacrale... Aici stă comunitatea adorândă înaintea Domnului ei şi se îndreaptă spre desăvârşirea veşnică"... Nu despărţirea vieţii profane

de viaţa sacrală, ci sfinţirea oricărei acţiuni terestre: acesta e idealul. Sunt, în acest sens, frumoase consideraţii despre cult („molitvelnic", aş zice), despre sfinţirea căsătoriei, a poporului şi a muncii. Cu unele ezitări: se susţine s. ex. eliberarea de orice formă, spre a recunoaşte la urmă necesitatea formei. E ezitarea libertăţii protestante, care n'are puncte dogmatice de orientare. Ceea ce e impresionant e faptul că deşi Ortodoxia nu e amintită cu nici un cuvânt, peste litera cărţii pluteşte ceva din lumina Ortodoxiei, pentru care e un fapt neîndoelnic atât sfinţirea cât şi transfigurarea lumii, istoriei, societăţii, veacului, omenirii. Ortodoxia are un cuvânt de spus în noulle orientări ale creştinismului apusean.

Diacon NICOLAE MLADIN

Grigore Popa: PEISAJ ARDELEAN. Sighişoara 1943, Ed. Miron Neagu, p. 413, Preţul Lei 600.—

Este cartea unui pelerin, dar nu a unui pelerin distant care fotografiază sau creionează pasteluri, deşi titlul ar putea îndrepta greşit gândul spre lumina frumuseţilor naturale ale Transilvaniei. E cartea unui pelerin în duh, care nu-şi opreşte privirile în afară ci le adânceşte înlăuntru, ca să surprindă „peisajul" duhului ardelenesc. Un pelerin însetat mereu de esenţe, de viziuni totalitare, de seve metafizice. De sigur o călătorie nu prea comodă, nici prea uşoară. Ea presupune, alături de fine antene spirituale, o ardere vie, o participare integrală, dramatică, o comuniune reală cu duhul transilvan. Nu detaşare „obiectivă", ci integrare într'un destin; nu atitudine spectaculară, ci luptă, dinamism creator; nu sbor eteric în văzduhul abstracţiunilor filosofice, ci ancorare în concret, la isvoarele vii ale vieţii, ce se sbuciumă deopotrivă în inima Ardealului şi'n inima pelerinului. E o atitudine existenţială, de lămurire a propriilor rădăcini în rădăcinile de viaţă şi destin ale neamului. Această atitudine constitue unitatea cărţii, care adună sub cupola ei eseuri publicate în diferite reviste.

De sigur Grigore Popa e unul dintre autenticii tălmăcitori ai duhului transilvan, dacă nu chiar cel mai dârz, mai pasionat tălmăcitor, cu toată fiinţa adâncită în substanţe a Ardealului. Trebuie să citeşti rândurile de închinare din fruntea cărţii spre a simţi cât de adânc, cât de înflăcărat tremură sufletul lui pentru vrerile, durerile şi visurile Transilvaniei: „Noi toţi am crescut cu tine şi prin tine. Cerul tău românesc e altarul credinţei noastre, pământul tău e pământul trupurilor noastre, mântuirea ta e mântuirea noastră. Fără tine, tânjim ca pământul fără ploaie şi ca omul fără Dumnezeu. Fără tine, Ţara e tristă şi neîmplinită, ca o catedrală fără cupolă, necercetată de lumina taborică a Mântuitorului. Tu eşti pământul isvoarelor noastre de viaţă şi grădina rădăcinilor româneşti! . . . Pentru tine, sfântă Transilvanie, trăim, luptăm şi murim" (p. 8—9). Numai o astfel de conştiinţă poate da glas în tiparele cuvintelor duhului care e certitudinea permanenţei noastre pe aceste meleaguri, dar şi isvorul cre-

ației autentice-românești. In felul acesta — prin divinație simpatetică — se lămurește în contururi precise, asemenea crestelor colțuroase ale munților ce îmbrățișează Ardealul, fizionomia spirituală a acestui colț de țară, mai bine zis a acestui centru dinamic al neamului: „masivitatea Ardealului", „sensibilitatea unei comprehensiuni mai plastice" sau „elasticitate înțelegătoare" (transpusă în domeniul religios printr'un „larg sentiment de toleranță"), „tenacitatea și robustețea gândirii" (p. 59), „plenitudine interioară" („consubstanțială ortodoxiei" p. 66), „omenie, discreție și delicatețe "(p. 67, 64), dar mai ales „sentimentul comunității" (p. 68). Ardealul își conturează duhul mai pregnant tocmai în simțământul real al afinităților comunitare care fac din fiecare manifestare a lui o isbucnire masivă de duh colectiv, o acțiune plebiscitară, din fiecare scriitor ardelean un profet, din fiecare visător un revoluționar, și îi dă o vie sensibilitate pentru dreptate, dreptate socială, care solidarizează toate clasele în acelaș organism, dreptate națională, care integrează toate conștiințele în vârtejul aceluiaș destin, în furtuna aceleiași misiuni.

Realitatea încărcată de potențialități creatoare a acestui duh ardelenesc, care trăește ca niște ape adânci de basm și nemurire într'o masivă prezență țărănească, este fondul care dă substanță tuturor înfăptuirilor de cultură majoră românească. Intelectualul nu este un cap suspendat în nori; creatorul nu este o mașină universală, ci tălmăcesc sub cerul veșniciei însaşi substanța spirituală a neamului. „Suntem convinși că poezia, știința și filosofia sunt profund naționale prin rădăcinile și musturile originale, dar se ridică în planul universalității prin eflorescența lor. Și cu cât puritatea sevelor hrănitoare este mai neaoșă și mai autentică, cu atât splendoarea ei universală va fi mai strălucitoare (p. 97). „O universalitate concretă fără îndoială. Cultura... și odată cu ea filosofia, crește din pământul patriei spre cerul lui Dumnezeu" (p. 114—115). In acest sens autorul pledează pentru o „întoarcere la isvor" (p. 395—413), pentru „curajul și bărbăția de a fi noi" (p. 106), căci „elanul creator este comunitar" (p. 412). Tot în acest sens, afirmând credința „în steaua metafizică a Românului", rostuește postulatul firesc: reprezentanții „genului filosofic românesc vor ține seama în primul rând de zestrea autohtonă, ca factor de cristalizare a unei viziuni totalitare despre rosturile metafizice ale existenței" (p. 121). Autorul însuși se dovedește un plăsmuitor autentic în această privință: mărturisirea unei atitudini existențiale ieșite din valorificarea concretului spiritual, dar mai ales formularea unei viziuni sociologice comunitare (p. 367—380) sunt icoane din însăși duhul ardelenesc. „Culmile" pe cari ni le prezintă (Octavian Goga, Lucian Blaga, D. D. Roșca și Sabin Drăgoi) nu vor să fie nici tipice, nici să le epuizeze; sunt însemnările unui pelerin, care n'are pretenția unei prezentări depline. De sigur în ceea ce privește filosofia blagiană, entuziasmul și nădejdile care le-a stârnit la început (articolele sunt din 1936—1939) n'au fost verificate. Dimpotrivă: dl Lucian Blaga nu este filosoful duhului românesc. Filosofia blagiană în loc să fie o

plenitudine, un fruct al sevelor de viziune şi viaţă ardelenească, a devenit — din pricina unui orgoliu care singularizează şi distruge orice afinităţi comunitare — o aventură a gândului rătăcitor printre alte aventuri filosofice. Puţine fragmente vor rămânea valabile din opera care promitea să fie o catedrală a duhului autohton şi a devenit o cărămidă din turnul de babilonică amestecare a limbilor ce vor să sfideze cerul. De astă dată: cerul transfigurărilor româneşti. De altfel problema aceasta n'o putem discuta aici mai pe larg. Cel mai frumos eseu — din ciclul „Culmi"— este „Viziunea muzicală a lui Sabin Drăgoi". E scris ca o mărturisire de credinţă: între viziunea muzicală a lui Sabin Drăgoi şi viziunea filosofică a lui Grigore Popa, duhul neamului întinde legături tainice, dar evidente. „Artistul creator creşte în umbra lui Dumnezeu şi crează întru preamărirea Lui. Totul vine dela Dumnezeu şi totul trebuie să se întoarcă, sub chip de ofrandă şi ardorare, în sânul Lui" (p. 353). „Credinţa lui este credinţa ortodoxă a poporului nostru, metafizica sa este metafizica cu largă unduire cosmică, a poporului, muzica lui se ridică ca o vâltoare simfonică din muzica poporului nostru" (p. 356). „El nu este decât o revelaţie genială a comunităţii româneşti" (p. 357). Muzica lui „se bolteşte, în chip de simfonice curcubee, între pământul Patriei şi veşnicia de seninătăţi ale raiului creştin" (p. 361). Ea e „icoana sufletului ardelenesc" (p. 362). Aşa trebue să fie orice creaţie, orice filosofie românească.

Accentuarea duhului transilvan nu înseamnează însă aderare la „transilvanism", ci dimpotrivă: adâncire în şuvoiul panromânismului creator de istorie şi făuritor de hotare drepte. „Regionalismele creatoare nu sunt decât feţe multiple ale aceleaşi spiritualităţi etnice... Toate forţele participă la viaţa trunchiului comun" (p. 55). Precum România nu poate exista fără Ardeal (el este inima ei), tot aşa nici Ardealul nu-şi poate împlini destinul decât în matca duhului comunitar panromânesc. Este aceasta una din convingerile tari şi adevărate ale lui Grigore Popa: ele echivalează cu o mărturisire a Ardealului pentru marele vis al unităţii româneşti.

Cartea unui pelerin. Cartea peisajului spiritual ardelenesc. E în ea crezul unei generaţii care din energiile spirituale ale neamului rotunjeşte imaginea măririi româneşti de mâine.

Diacon NICOLAE MLADIN

REVISTA DE FAMILIE „VIAŢA ILUSTRATĂ", an XI, nr. 1 (Ianuarie 1944).

Numărul de faţă al revistei „Viaţa Ilustrată" a apărut la sorocul indicat pe copertă. Cititorii din România — adică noi, căci toţi cunoscuţii cu cari am stat de vorbă continuă încă să-i aştepte sosirea — au aflat de el abia când a dat colţul ierbii. Ceea ce înseamnează că nici după trei luni de zile n'a isbutit să acopere distanţa dintre Cluj şi Ţara liberă. E, oricum, un record, ale cărui beneficii îi revin

în întregime... poştei de peste deal. Ţineam să-l semnalăm din respect pentru adevăr şi, fireşte, mai ales ca să justificăm de ce încrestăm la răboj abia în toiul verii un număr de revistă apărut în gerul Bobotezii. Atâta tot!

Fascicolul în chestiune este dedicat în întregime P. Sf. Episcop Nicolae Colan, din prilejul împlinirii vârstei de cincizeci de ani. Cunoaştem împrejurările în cari a fost urzit. Inaltul Ierarh, aflând ce plănuesc colaboratorii actuali ai „Vieţii Ilustrate", s'a opus din răsputeri, dar n'a avut ce răsbi cu ei, mai ales că presa de dincoace de vremelnicul hotar a scris mult şi frumos din prilejul amintit.

Intâlnim în paginile pure ale acestui număr omagial toate numele cari împodobesc pomelnicul marei „turme mici" a colaboratorilor zeloşi ce-l înconjoară pe P. Sf. Sa: Profesorul universitar Dr. Emil Haţieganu, Consilierul episcopesc Dr. Vasile Sava, Prof. Dr. I. Paşca, rectorul Academiei teologice „Sf. Nicolae" din Cluj, Preotul Fl. Mureşanu, Prof. Dr. L. G. Munteanu, Prof. Emil Nicolescu, ş. m. a.

Fiecare dintre aceştia reveleazǎ în cuvinte calde şi cumpănite câte un aspect al personalităţii şi operei Ierarhului sărbătorit.

Număroase ilustraţii, evocând episoade din viaţa P. Sf. Episcop Nicolae Colan, întregesc acest fascicol omagial.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

CRONICA

ADUNAREA EPARHIALĂ A ARHIEPISCOPIEI ORT. ROM. DE ALBA-IULIA ŞI SIBIU s'a întrunit în sesiune ordinară anuală la Dumineca Tomii (23 Aprilie a. c.), sub preşedinţia I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului, în prezenţa P. Sf. Episcopi *Andrei* al Aradului, *Nicolae* al Orăzii şi *Veniamin* al Caransebeşului.

După Liturghia arhierească, săvârşită în sobor de trei dintre cei patru Chiriarhi prezenţi, I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* a deschis Adunarea eparhială în Catedrala mitropolitană, precizând într'o amplă şi bine gândită cuvântare poziţia Ortodoxiei româneşti faţă de problema organizării păcii popoarelor. Textul acestei cuvântări apare în fruntea fascicolului de faţă.

P. Sf. Episcop *Andrei* al Aradului şi deputatul eparhial dl Dr. *Gh. Preda* au declarat că clerul şi poporul dreptcredincios român din Ardeal aderă întru totul la punctul de vedere exprimat de I. P. Sf. Sa. Dată fiind însemnătatea cuvântării I. P. Sf. Sale, deputatul eparhial Prot. Stavr. Dr. *D. Stăniloae* a făcut propunerea ca textul ei să fie multiplicat şi răspândit în cercuri cât mai largi, atât în ţară cât şi'n străinătate.

După constituirea comisiunilor, şedinţa a fost ridicată, redeschizându-se în după amiaza aceleiaşi zile în Aula Academiei teologice „Andreiane". Intrându-se în ordinea de zi, au fost prezentate şi aprobate rapoartele Comisiunilor: de organizare (raportor: Păr. Rector Dr. D. Stăniloae), bisericească (rap.: Prot. Stavr. Dr. D. Borcea, Sălişte), culturală (rap.: Prot. Pavel Borzea, Făgăraş) şi economică (dl Dr. Popovici, Hunedoara).

S'au expediat telegrame omagiale Majestăţii Sale Regelui *Mihai I* şi dlui Mareşal Ion Antonescu, Conducătorul Statului.

In cuvântarea de închidere a lucrărilor Adunării, I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* a arătat deputaţilor eparhiali care-i misiunea lor actuală în mijlocul poporului şi a mulţumit P. Sf. Episcopi Andrei, Nicolae şi Veniamin pentru participare.

✠

SINODUL EPISCOPESC AL MITROPOLIEI ARDEALULUI. Luni 24 Aprilie a. c., s'a întrunit în cetatea de scaun a Mitropoliei noastre Sinodul P. Sf. Ierarhi ortodocşi ardeleni, sub preşedinţia I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* şi cu participarea P. Sf. Lor Episcopii *Andrei* al Aradului, *Nicolae* al Orăzii şi *Veniamin* al Caransebeşului.

Problemele desbătute şi hotărârile luate sunt de însemnătate vitală pentru bunul mers al vieţii plenare a neamului, mai ales în împrejurările actuale. Ele privesc pastoraţia credincioşilor, cu accentuarea predicii de războiu, educarea în spirit religios a tineretului în cadrul şcolilor duminecale, participarea Bisericii noastre la acţiunea de ocrotire a invalizilor, orfanilor şi văduvelor de războí pe toate căile posibile, etc.

Lupta împotriva concubinajului va fi înteţită. In monahism, conform deciziunii Sinodului episcopesc, nu vor fi primite decât elemente cu pregătire teologică. Sinodul şi-a însuşit întru totul principiile creştine care trebue să prezideze la stabilirea ordinei mondiale viitoare, principii atât de răspicat şi luminos exprimate de către I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae,* în cuvântarea de deschidere a Adunării eparhiale.

ZECE ANI DELA ÎNFIINŢAREA REVISTEI „VIAŢA ILUSTRATĂ". La 1 Martie a. c. s'a împlinit un deceniu de când fostul rector al Academiei teologice Andreiane din Sibiu, Păr. Prof *Nicolae Colan,* a înfiinţat revista *„Viaţa Ilustrată".*

Apariţia ei a fost ceva mai mult decât o brazdă nouă trasă în solul darnic al literelor româneşti: un *nou gen* de publicistică pozitivă venea să sature dorul obştesc după o revistă scrisă în stil tradiţional ardelenesc, pentru trebuinţele sufleteşti ale familiei creştine ortodoxe.

Intemeietorul ei a nizuit s'o facă şi utilă, şi frumoasă. Şi a isbutit pe deplin, căci poseda toate însuşirile trebuincioase în acest scop: o concepţie de viaţă temeinicită pe cuvântul fără de moarte al Evangheliei lui Hristos, neistovită iubire de neam, râvnă apostolească, talent literar de inepuisabile posibilităţi şi un simţ artistic excepţional.

Intâiul număr al „Vieţii Ilustrate", apărut la 1 Martie 1934, întrunea în paginile sale fermecătoare colaborările I. P. Sf. Mitropolit Nicolae al Ardealului, ale răposaţilor Episcopi ardeleni Roman Ciorogariu şi Grigorie Gh. Comşa, şi a număroşi reprezentanţi ai clerului, ai intelectualilor noştri mireni grupaţi cu un an înainte în FOR şi ai generaţiei tinere. Pentru aceştia din urmă, Profesorul Nicolae Colan avea să rămână până astăzi un animator fidel şi un îndrumător în făgaşuri drepte al elanurilor lor generoase.

In vara anului 1936, odată cu intrarea în Episcopat a directorului ei, revista „Viaţa Ilustrată" a părăsit Sibiul, mutându-se la Cluj, unde P. Sf. Episcop Nicolae Colan a continuat să se ocupe de ea cu pasiunea luminată pe care o vădise şi până atunci.

Odată cu înjumătăţirea abuzivă a Ardealului, operată prin arbitrajul dela Viena, revista a început să se resimtă. Trupa vechilor ei colaboratori împuţinându-se, alţii le-au luat locul. In schimb, lupta cu rigorile unei cenzuri tendenţioase i-a căşunat destule neajunsuri, dar infrangibila vrere care a chemat-o la viaţă le-a biruit pe toate. Punctualitatea cu care apare în împrejurările de viaţă înrăutăţite, ca şi prezentarea ei captivantă, sunt surprinzătoare.

Cu gândul la tot ce-a făcut în primul deceniu de muncă pozitivă pentru întărirea familiei româneşti în concepţia de viaţă creştină şi'n dragostea de neam — şi „Viaţa Ilustrată" a făcut, într'adevăr, totul, pe acest tărâm — noi îi urăm o grabnică întâlnire cu bucuriile vremilor ei de început.

Dr. GRIGORIE T. MARCU

NOTE ŞI INFORMAŢII

REVISTA „Altarul Banatului" (nr. 5—6, Maiu-Iunie a. c.) publică la loc de frunte studiul P. Sf. Episcop *Veniamin V. Nistor* al Caransebeşului, intitulat: „*Chestiunea denatalităţii în Banat*" (în extras: p. 26).

L-am citit cu osebită atenţiune, bine ştiind că osârduitorul Chiriarh caransebeşan ne va putea spune un cuvânt cu temeiu în această îngrijorătoare problemă, cu atât mai vârtos cu cât P. Sf. Sa — credincios făgăduinţei pe care o făcuse în cuvântarea programatică rostită din prilejul intronizării Sale în scaunul vlădicesc — se strădueşte din răsputeri să înlăture pricinile scăderii populaţiei în părţile bănăţene, cari şi-au dobândit trista reputaţie de „cimitir al românismului".

Studiul de faţă, după ce arată cu belşug de amănunte riguros verificate proporţiile înspăimântătoare pe care le-a luat denatalizarea Banatului, îi divulgă *cauzele* şi-i indică *remediile.*

Cauzele acestui flagel sunt următoarele: vecinătatea Românilor cu Şvabii, dela cari ai noştri au adoptat ticălosul sistem al unuia sau doi copii (sau al nici unuia); practicarea pe scară întinsă a tot felul de „meşteşuguri contra firii" (avorturi, etc.); creşterea mortalităţii infantile; concepţia materialistă a vieţii (lux, îmbuibare, etc.); aşa zisele „căsătorii de probă"; concubinajul; bolile sociale şi, mai presus de toate, slăbirea credinţei religioase. Tocmai din această pricină, pentru grabnica tămăduire a răului, *reîncreştinarea vieţii familiare se impune* Şi *aici* trebue să se facă simţită intervenţia activă a Bisericii, fără de care remediile de ordin social-material, iniţiate şi aplicate de organele Statului, sunt lipsite de eficacitate şi trăinicie.

Pe lângă curajul cu care P. Sf. Episcop Veniamin valorifică cercetările statistice ce stau la temelia studiului Său, ne place să semnalăm îmbucurătorul amănunt că una din propunerile ce le formulează Inaltul Ierarh a fost investită cu putere de lege, art. 127 din Codul Civil fiind modificat în sensul că vârsta minimă pentru încheierea unei căsătorii valide este de 21 ani pentru bărbaţi şi 18 ani pentru fete (Vezi Decretul-Lege nr. 563 din 16 Martie a. c., în „Monitorul Oficial" nr. 68 din 21 Martie a. c.).

EXPEDIŢIILE misionare ale P. Sf. Episcop *Nicolae Colan* al Vadului, Feleacului şi Clujului, membru activ al Academiei Române, formează obiectul preocupărilor unui articol intitulat „Puţină geografie misionară", apărut sub semnătura dlui Titus Ţifu în nr. 1 a. c. al revistei „Viaţa Ilustrată".

In şapte ani de episcopat, Arhipăstorul Românilor ortodocşi din Ardealul de Nord a

cercetat 143 parohii, rostind tot atâtea predici şi, pe alocuri, târnosind lăcaşuri de închinare. Autorul articolului citat dă lista parohiilor cari s'au învrednicit de vizitaţiile canonice ale osârduitorului Ierarh, în ordine cronologică.

Dar dl Titus Ţifu a mai făcut ceva: *Calculând distanţele parcurse de către P. Sf. Episcop Nicolae Colan în aceste expediţii misionare, a ajuns la impunătoarea cifră de 22.000 kilometri.*

. . . Parcă citeam un fragment din sfânta carte a Faptelor Apostolilor, privitor la ostenelile pauline.

PRIN purtarea de grije şi cu osteneala I. P. Sf. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului, tiparniţa şaguniană dela Sibiu a săvârşit lucrările de retipărire — în a doua ediţie — a *Cărţii de Rugăciuni pentru tineret* şi a *Cărţii de Rugăciuni ediţia bogată.*

Cea dintâi, se poate procura dela Editura Consiliului arhiepiscopesc ort. rom. şi dela Librăria arhidiecezană din Sibiu, cu preţul de Lei 100 exemplarul (legat în pânză şi hârtie). Cealaltă, în curând va ieşi din compactorie.

Cu prilejul apariţiei primei ediţii, aceste cărţi de Rugăciuni au fost numite aici adevărate „hambare duhovniceşti".

Au rămas astfel şi 'n veştmântul înnoit ce le-a fost hărăzit acum.

„BUNE VESTIRI", impunătoarea carte de predici întocmită de Păr. Prot. Dr. Spiridon Cândea şi Păr. Zosim Oancea, cunoaşte un succes de librărie demn de cea mai valoroasă contribuţie hărăzită până acum de Sibiul ortodox genului literar omiletic.

Primirea călduroasă de care s'a împărtăşit ea, este explicabilă. Preoţimea noastră solicită tot atât de insistent lucrări de specia aceasta, ca şi obştea dreptcredincioasă cuvântul fără de moarte al mântuitoarelor învăţături. Talentaţii noştri colaboratori, Păr. Sp. C. şi Păr. Z. O., i-au oferit tocmai ceea ce căuta zelul ei apostolesc: cuvânt cu bună mireasmă, cules din visteriile nesecate ale Evangheliei lui Hristos şi întemeiat pe-o îndelungată şi strălucită experienţă predicatorială, ce face faima autorilor.

Pe curând o prezentare detaliată a acestui eveniment omiletic.

PĂRINTELE Protosinghel Varahiil I. Jitaru, actualmente stareţul sf. Mânăstiri Govora (Vâlcea) şi student eminent al Academiei teologice „Andreiane" din Sibiu, este unul dintre membrii cinului nostru monahal care posedă, pe lângă virtuţile duhovniceşti ale acestei sfinţite tagme, o aprinsă dragoste de carte şi aptitudini cărturăreşti promiţătoare.

Cu prilejul unui pelerinaj pe care l-am făcut astă toamnă împreună cu câţiva colegi şi studenţi de-ai noştri la sfintele aşezăminte mânăstireşti din Oltenia, i-am remarcat însuşirile gospodăreşti şi atenţiunea pe care o acordă răspândirii slovei ziditoare de suflet şi icoanelor noastre ortodoxe, ce se îmbie închinăto-

rilor din bazarul improvizat de P. Cuv. Sa în tinda sf. Mânăstiri Govora.

Astăzi avem înainte două broşuri de cuprins duhovnicesc, ieşite recent din truda acestui monah dornic de-a fi folositor inimilor frământate de sbuciumul ucigător al veacului. Ele se intitulează *In duhul vremilor* şi *Dragostea de aproapele*. Amândouă au fost imprimate, în condiţiuni îngrijite, de Tipografia sibiană „Cartea Românească din Cluj". Cuprinsul lor e senin şi cald ca inima autorului. De aceea se citesc cu plăcere — şi mai ales cu folos.

✠

EMINENTUL Profesor universitar dl Dr. *Ioan Mateiu*, prorectorul Academiei de Inalte Studii Comerciale şi Industriale din Cluj-Braşov şi preşedintele Comitetului central al FOR-ului, a tipărit recent o lucrare intitulată „Vechi instituţii de Drept privat la Românii din Transilvania" (Braşov, Tip. „Astra" 1944, p. 128, Preţul Lei 200). E o carte de laborator isvorîtă din preocupările ştiinţifice şi didactice ale unui jurist încercat. Dar cu tot caracterul lui de pură specialitate, studiul erudit al dlui Prof. I. M. interesează într'o anumită măsură şi cercurile noastre bisericeşti. Iată de ce!

Dl Prof. I. M. constată că dreptul consuetudinar transilvan, în ordinea raporturilor private, aşa cum le-a practicat de veacuri ţărănimea românească până în pragul zilelor noastre, îşi are isvorul principal în *zapisele* caligrafiate cu litere chirilice, risipite prin gospodăriile săteşti. Din studierea lor atentă — şi dl Prof. I. M. face dovada chiar în lucrarea amintită — rezultă că „şi sub unghiul vieţii juridice, departe de-a fi tributari neamurilor venite după noi în Transilvania, am creat instituţii proprii pe cari nu numai că le-am conservat, ci prin utilitatea lor ele au fost împrumutate chiar de către adversarii noştri" (p. 4).

Cele mai multe dintre aceste preţioase mărturii documentare ale participării noastre active la făurirea Dreptului ardelean, au fost nimicite, din motive asupra cărora nu ne reţinem. Altele, stau dosite pe fundul lăzilor ţărăneşti, sau la grindă. E vremea ca ele să fie salvate, colecţionându-le cu grije şi încredinţându-le specialiştilor sau bibliotecilor, spre a fi păstrate şi studiate.

Iată o sarcină pe care şi-ar putea-o asuma preoţii noştri. Şi să nu zăbovească a o îndeplini.

GR. T. M.

✠

PRESA din Capitală anunţa nu de mult încheierea ciclului de conferinţe despre Transilvania, organizat la Ateneul Român de către dnii Vasile Netea şi Justin Handrea din comitetul de conducere al Căminului refugiaţilor ardeleni „Avram Iancu", sub auspiciile Fundaţiei culturale „Regele Mihai I". Nu mai puţin decât 12 reprezentanţi ai tinerei generaţii de intelectuali de dincoace de munţi — Vasile Netea, I. Moga, Grigorie T. Marcu, Gabriel Ţepelea, Ion Vlasiu, L. Chinezu, Mihai Beniuc, Grigore Popa, Ioan Fruma, A. P. Teodor, Vasile Băncilă, ş. a. — au pre-

zentat publicului bucureştean, cu competenţă şi avânt răsbătător, felurite aspecte ale problemei transilvane în trecut şi astăzi.

Iniţiatorii au anunţat tipărirea în volum a acestor conferinţe.

Până la apariţia lui, semnalăm pe cea rostită de dl *Ioan Fruma*, doctor în Drept, avocat în Sibiu, intitulată: *Spiritul juridic ardelean* (Extras din revista „Transilvania", anul 75, nr. 2, Febr. 1944; Sibiu, Editura „Dacia Traiană" S. A. 1944, pagini 26). O semnalăm pentru *noutatea* şi pentru *temeinicia* ei.

Dl Dr. Ioan Fruma este unul dintre fruntaşii baroului sibian. Pe lângă virtuţile sale profesionale unanim apreciate de cunoscători, virtuţi accentuate de-o rară sensibilitate sufletească şi de distincţia farmecului său personal, dsa posedă o temeinică cultură juridică, pe care şi-o primeneşte şi sporeşte mereu, cu o pasiune de cărturar incorigibil. Cu prilejul câtorva întâlniri prieteneşti în vederea întocmirii unei lucrări de colaborare ce se află sub tipar, ne-am încredinţat de seriositatea preocupărilor sale ştiinţifice din vrafurile de cărţi ce zăceau pe masa sa de lucru şi din plăcerea deosebită cu care vorbia despre ele. O inteligenţă ageră şi suplă, servită de-o elocvenţă fremătătoare, — iată însuşirile de căpetenie ale acestui fruntaş al generaţiei noastre. Il rog să-mi ierte aceste inocente indiscreţii. La noi, se vorbeşte încă, în deobşte, mai bucuros despre pogorămintele oamenilor. Virtuţile, de orice natură ar fi ele, sunt trecute cu vederea: ele îi jenează pe cei ce nu le posedă. Mă gândesc, aşa în treacăt, când aştern pe hârtie aceste rânduri, de ce n'ar putea fi şi altfel? Sau *numai* altfel?

Câteva mărturii ale preocupărilor ştiinţifice pe cari le vădeşte dl Dr. Ioan Fruma sunt la îndemâna oricui în studiile intitulate: „Problema Universităţii săseşti şi a Instituţiei celor 7 juzi" (Studiu din istoria dreptului ardelean. Sibiu 1935, p. 112); „Responsabilitatea medicală în faţa Justiţiei" (Sibiu 1937); „Ion C. Brătianu la Sibiu", 1850—51 (Bucureşti 1938); „Dreptul de a vindeca" (Sibiu 1939) şi, mai presus de toate, lucrarea de dimensiuni impunătoare „Responsabilitatea medicului", apărută recent, în condiţiuni occidentale, în editura sibiană H. Welther (Sibiu 1943, p. 532).

Studiul de faţă, pe care autorul — modest — îl califică „o schiţă juridică din istoria Românilor ardeleni", schiţă ce va servi ca punct de plecare pentru o lucrare de proporţii mai ample, nizueşte să înfăţişeze aspectele juridice ale istoriei noastre, frământată periodic de cutremurele atâtor lupte pentru dreptate.

Românii din Transilvania au fost şi au rămas un popor flămând de dreptate. Desarticulaţi din rosturile lor fireşti, urgisiţi şi asupriţi vreme de un mileniu, ei n'au încetat să-şi revendice dreptul la o viaţă naţională proprie, pe cale pacinică, iar uneori să şi-l afirme în clocotul atâtor revoluţii populare. Avram Iancu ilustrează cât se poate de bine aceste două aspecte ale luptei noastre pentru dreptate, alternând spada cu cumpăna justiţiei.

După ce s'au stins focurile epicei sale răsmeriţe, nefericitul „Craiu al Munţilor" aşternea la 20 Decemvrie 1850, în testamentul său, aceste rânduri semnificative:

„Toată averea mea mişcătoare şi nemişcătoare să treacă în folosul naţiunii, pentru ajutor la înfiinţarea unei Academii de Drepturi, tare crezând că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile naţiunii".

In evoluţia Dreptului ardelean, dl Dr. I. F. distinge trei perioade: 1. *perioada lui jus valachicum*, 2. *perioada eclesiastică*, şi 3. *perioada juriştilor* de formaţie laică.

Intâia, ilustrată de obiceiurile pământului, cu fond prelatin, şi a *treia*, iniţiată de Simion Bărnuţiu şi continuată de Avram Iancu, Buteanu, Bran, ş. a., ne interesează aici mai puţin. Cea eclesiastică, derivă din *rolul conducător* pe care şi l-a asumat Biserica strămoşească atunci când cnejii dispăruseră în mare parte, înghiţiţi de asprimea unor vremuri neprielnice naţiunii române din Ardeal şi, prin urmare, nu mai avea cine să interpreteze şi să aplice străvechile obiceiuri ale pământului. „Locul lor — scrie dl Dr. I. F. (p. 15—17) — îl ia Biserica. Se face o simbioză unică în istorie între juridic şi religios.

Preoţii cu crucea în frunte la Românii ardeleni nu reprezentau numai nişte figuri de îmbărbătare a elanului spre libertatate, dar erau organizatorii şi conducătorii întregei vieţi juridice din acel timp. In majoritatea părţilor aveau atribuţii jurisdicţionale — nu numai divorţurile care rămâneau până târziu în competinţa lor — dar întreaga viaţă juridică a ardeleanului oropsit se polarizează în jurul bisericii din satul lui. Eclesia militans, am putea spune; popa din sat ajunge nu numai păstorul sufletesc, dar şi îndrumătorul juridic şi politic al ţăranului român. Şi puterea popilor valahi era atât de temută, încât şi o lege dietală transilvăneană conţinea regula care lasă să se întrevadă o temă justificată: „popii valahi să nu afurisească!"...

„Organizaţia politică a Românilor era pierdută şi interzisă, singura autoritate de acelaşi neam care se bucura de oarecare libertate şi drepturi, era preotul din sat. Şi mai era ceva. Funcţia de preot era electivă. Era singura ocazie ca poporul să-şi exercite dreptul de alegere şi să aleagă pe cel care îl voia.

Iată cum purtătorul spiritului juridic românesc şi ancestral devine slujitorul altarului. Slujitor al celor bisericeşti, dar şi slujitor al celor sfinte naţiunii. Şi astfel asistăm în Ardealul românesc la acel fenomen curios al unei naţiuni organizate pe sub ascuns şi neaparent în cadrele Bisericii strămoşeşti.

Avem un stat feudal suprapus, cu toate lipsurile şi asupririle caracteristice Evului mediu, dar mai avem o organizaţie neaparentă a unui pseudo-stat eclesiastic român. In fond a fost o soluţie de circumstanţă, fiind singura posibilă: istoria însă ne arată că a fost o soluţie fericită"...

„De atunci, prin această aso-

ciere a juridicului cu religia, va fi provenit acea lozincă de sfântă dreptate românească. Sfântă, fiindcă ţăranului român îi părea darul dreptăţii un har dumnezeesc, dreptate ca expresie a moralei şi binelui, şi românească, fiindcă ţăranul român avea o concepţie proprie despre drept. Impărţirea dreptăţii este lucrare dumnezeească, o sfântă oficiere, la care Biserica strămoşească îşi da contribuţia ei".

Nu putem rezista ispitei de-a transcrie aprecierile pe cari le are dl Dr. I. F. la adresa personalităţii şi operei providenţialului Mitropolit Andreiu Şaguna, în care vede *culminaţia* perioadei eclesiastice a spiritului juridic ardelean:

„Personalitatea lui, reformele lui şi în general întreaga conducere a treburilor româneşti din Ardeal, realizată în această epocă şaguniană, însemnează apogeul perioadei eclesiastice a spiritului juridic ardelean.

Marea reformă şaguniană a Bisericii ortodoxe, prin sinoadele în care naţiunea ortodoxă română trimitea deputaţi sinodali, deci prin votul liber al Românilor, realizase o reprezentanţă a naţiunii. Sinoadele bisericeşti erau adevărate parlamente ale naţiunii române ardelene, în care pe lângă chestiunile pur bisericeşti se discutau, de sigur neoficial, toate problemele politice şi juridice arzătoare, care preocupau pe Românii ardeleni. Astfel marele Şaguna crease o instituţie în cadrele Bisericii, care suplinea exerciţiul drepturilor naţiunii şi deci funcţiunea suveranităţii politice"...

„Cu marele Şaguna se încheie perioada eroică a spiritului juridic ardelean. Perioadă în care concepţia şi năzuinţa spre sfânta dreptate românească s'a cristalizat şi urmărit prin ajutorul zilnic al Bisericii, prin răscoalele înnecate în sânge ale iobagilor şi prin realizările arhiereilor, care din fruntea bisericilor au dat întregul lor sprijin moral şi material naţiunii române în lupta pentru drepturi".

Studiul dlui Dr. I. F. este *un act de dreptate* săvârşit în numele adevărului istoric faţă de Ortodoxia ardeleană. Aceasta îşi merită din plin calificativul de *Biserică a poporului* prin zelul şi abnegaţia pilduitoare cu care şi-a împletit — în tot trecutul ei — salvatorul destin ce i l-a conferit Cerul creştin cu soarta obiditei obştii româneşti de pe aceste plaiuri.

E ceea ce rezultă cu prisosinţă şi din cercetările temeinice ale dlui Dr. I. F., aşternute în studiul discutat aci. S. S.